

ПРЕТПЛАТА
на годину
20 динара
(мруна) а на
 $\frac{1}{2}$ и $\frac{1}{4}$ год.,
пола и четврт
те суме.

ЗВЕЗДА

ИЗЛАЗИ
два пута,
10. и 25.
у месецу

Уредништво
Васина ул. 4.

Власник
Павле Маринковић

Свеска 16.
БЕОГРАД 25. АВГУСТ 1912.

Уредник
Бранислав Ћ. Нушић

Ст. Петров-Бешевић

МАРКОВ САН

— БАЛАДА —

Стене до неба плава; —
Страшан је амбиз њин.
Ту и сад Марко спава,
Зачаран краљев син...

Натушти му се чело
И одбегне га мир;
Заигра срце смело
И замути се вир.

Вековне снове сања —
Вила му чува мир...
Дубоко испод грања
Пени се, хуји вир.

Буздован скаче перни,
Спреман за љути бој;
А негде шарац верни
Врисне у гори тој.

У томе виру перни
Буздован нађе стан —
Ту Марков другар верни
Чека на страшни дан.

Закликћу соколи сиви;
Сабаља блесне сјај...
На једном ко да оживи
Сав зачарани крај.

А Марко снове сања;
Шарен је њихов сплет —
Кроз прозоре од грања,
Свуд види црвен цвет.

Ал' за час, па све прође
И опет свуда мир.
Буздован перни пође
Натраг у мутни вир...

И то му спомен буди
На крв и робља плач;
Затресу му се груди,
А рука тражи мач.

Стене до неба плава;
Страшан је амбиз њин.
Ту и сад Марко спава,
Зачаран краљев син...

У ЗОРУ

Димитрију Мигриновићу

У грудима нашим горили су плами
Ноћас, свих страдања што су давно били
И што 'но ће доћи, и када смо пили
Пјевали смо химну бола што смо сами,

Плакали смо очај, живот што разара
Овај живот здени с мало идеала,
Док у крчми на нас стара лампа мала
Бацаше свијетло шкуро и без жара.

Лица су нам била у тами овита
И душе су наше биле пуне мрака,
Наше душе јаке од којих је свака
Моћна да се следи и ништа не пита,

Ништа да не жели, ничем да се нада
Тамо у том крају, гдје шути нирвана,
Јер, ми знамо добро : наша младост рана
Букти тек на одру Великога Рада.

И кô бакља која полако пламуца
Изгарајућ зором, тако душе наше
Вену, вену, вену, чекајући часе
Док хора свечано свакој не закуца.

И, вјеруј ми, душо — (ово треба знати) —
Час Јединог Спаса скоро доћи мора
Час Јединог Спаса као ова зора,
Кад нам буде вријеме на починак спати,

Одморити, душо, наше душе моћне,
Што су пуне сунца од лудијех сања.
Зора је све јача, а ноћ је све тања...
Утонимо, душо, у крајине ноћне,

У бескрајне висе зора и маштања,
И тонимо, душо ; ох, ноћ је све тања...

Т. Ђукић

НЕПОЗНАТА ПЕСМА

Чујем једну песму што ме вечно прати,
Као реку горску непрекидни шџм;
Њој ни реч ни мисо не зна облик дати;
Њу осећа душа, ал не схвата ум!

Кад врева живота изумре у ноћи
И потоне живот у дубоки мир:
Кад се Биће стиша у сопственој моћи,
Ко планинске реке усамљени вир,

Тад се она јавља: час ко дах тишине
Ил далеке свирке тајанствени звук,
Час ко фијук зимског ветра са планине,
Куда кроз мећаву вије гладни вук...

Час долете звуком неке сенке црне —
Ледени ме њихов додирује скут...
И пролете даље... Затим се разгрне
Тама која скрива сав мој тесни кут.

И са хоризонта све се магле клоне,
Кроз њих игра пршти трепериви сјај...
Грубост света овог губи се и тоне —
И ја гледам чудни, непознати крај:

Тихо царство снова тада се открива
И ноћ пуста диже тамни вео свој...
С хармонијом песме душа ми се слива,
Са звуцима трепти и плови по њој...

И ја чујем, видим како се разносе
Све мене живота по звуцима тим...
И, ко дух планински, врх горнате косе,
Моја душа лебди над животом свим...

Тражим да упознам тајну песме ове,
Хоћу да је прозрем и одговор дам;

Ал и мисо̄ сама прелази у снове
И све више ја сам — загонетка сáм!

Тако слушам Песму која тајну крије
У којој животи дижу се и мру...
Песму коју нико разумео није
Нит' ће ико икад разумети њу!

Ранко Младеновић

ЈЕСЕН ПОД ГОРОМ

Шумо, бледа шумо, кроз поноћну хуку
Врхови се твоји од шаптања нишу,
Као покајници што очајно дишу
На вратима пакла раширених руку.

Сад умиру дуси лагано под тобом,
И дотичу ветри твоје чело глатко;
У сваком твом хладу ћути ко̄ под гробом,
По сећање једно свечано и слатко.

Ноћас, када тихо, полугласно неко
На вратима твојим закуца полако,
И кад затрепери шапутање меко,
И завију ветри, пуни суза, лако:

Ја ћу ти то доћи са звуцима славе!
Прсти су ми модре воштанице ледне,
Што су догореле некада крај једне
Оплакане, мртве и љубљене главе...

И, ту ћу у теби махнито и хуком,
Да цикнем у дивље флауте без смисла.
А кад сазнам да су твоја стабла свисла,
И усахле гране упаљене звуком:

Стаћу, бленув тупо међ сенкама дремним,
Очајнички где се одједи још рву,

Ко роб који слуша страхом у ноћ прву,
Да долазе к њему са ланцима спремним.

И, док се дубока хармонија слева,
Да опет над тобом тишину окупа:
Сакрићеш у себи болника што чупа
Наслућену авет, и још — пева, пева...

Зар. Р. Поповић

НЕОПЛАКАНИ ГРОБ

— СЛИКА ИЗ СТАРЕ СРБИЈЕ —

Ворисвоју Ј. Поповићу

V

(3)

Како се синоћ магла спустила, још се неје дигла, и ако је одавно свануло.

Влажни кровови, влажно дрвеће и опало лишће под дрвећем, а с влажних грана кап по кап лагано пада на земљу влажну. Дим се из димњака не види; пролазници се на улици тек на корак два познају, а гласови се њихови из даљине чују јасни, отегнути. Дотакну ли се косе на слепоочницама — осете прсте влажне; машају се бркова — бришу их мокре. На махове као да ветрић покрене велики вал магле, па се одмах затим мали простор разређени покрије густом маглом, која до костију продире.

И на душу Миличину и на душу Митрићу пала је магла, густа магла, која сузама лице роси, која уздасима боле јавља...

Откако је Милица у два маха загицала Ариф-агу у кући Тодиной, одласци су њени к Султани врло ретки. Милица је оба пута брзо очи покривала, бежала; па је ипак, чини јој се, чула његов отегнут дубоки уздах и као да је видеала како се затим у груди удара. Склањала се иза капиџика и гледала у Турчина, а он је за њом непрестано гледао, чудновато гледао, хотећи тим погледом као да је у себе упије.

— Турчин овај неје пређе долазио кући Тодирој, а сад долази. Зашто? — пита се сама Милица. — Удовац је од скоро — и то је од Султана дознала —, али је Турчин, Турчин!..

И онда се Милица опет сети тетке своје и судбине њене.

— Можда је и њу онај бег тако гледао, — мисли у себи Милица; — можда ју је гледао, гледао, па је онда на превару домаћио и силом одвео. Али зашто она неје викала, зашто неје помоћ тражила?! И кад су је у конаку питали, зашто да рекне, да је сама отишла бегу, да од своје воље хоће да се турчи?! Зашто?... Не, ја то не бих никад учинила, никад!..

Тако је Милица мислила о Турчину, сећала се тетке и опет се враћала на Турчина, бојећи га се и гнушајући га се; а мајци ни речи о том казивала неје. Одмах је затим у мислима прелазила на врснице своје, и, при помисли на будућност своју, и ако је вера у судбину ведрила, њено би чело увек сета маглила.

Али кад пре неколико дана, у сутону једном, дође баба-Магда, да је проси за Косту ужара, сина Петра ужара, — у тренутку ишчезе сва њена преданост судбини, и она осети тешку увреду, страховито понижење, и силним гневом за ламте... задрхта, и сузе јој потекоше.

— Зар место хаџијине куће, или бар куће Јованчетове, да идем у ужареву кућу?! Зар место Хаџи-Милетовог сина, да китим, дворим, дочекујем, испраћам сина. Петра ужара?! Зар су за ужареву кућу моји свилени бошчалуци, моји везови на ђерђефу, моји толики дарови?!... ..

И Милица на глас закука.

Од тога тренутка Миличино се срце испуни мржњом према свима врсницама својим, према свима кћерима чорбацијским, и она би се радовала само несрећи њиховој.

У таквом стању душе своје она као да поче разумевати тетку своју; за поступак њен не имађаше она сада ни онако тешке осуде, ни онолико оштрих израза. Замишљала је њу, прилике њене и готова је била да је правда и оправда.

— Сирота тетка моја!... — с уздахом је завршивала мишљење своје о њој. — Али не, ја не бих то никад могла учинити! — одлучно би ипак казала и руком махнула.

И опет је у мислима искрсавао пред њом Ариф-ага: млад, леп, богат Турчин; она види крупне, црне очи његове, обара поглед пред необичним погледом његовим. Ипак јој он мрзак и она га се боји — јер је Турчин!

За сликом његовом нижу се слике младожења другарица њених, да их све убрзо заклони најјаснија слика Хаџи-Милетовог сина, и Милица, без оних доскорашњих лепих снова,

тужно спушта очи на разапето ткиво пред собом, маша се брдила и меџика у разбоју за којим седи.

И Митру је веома непријатно дирнуо предлог баба-Магдин, али не толико увредио, колико ожалостио. И ако она умирује себе тиме, што у девојачка врата може сваки закуцати; и ако она верује, да ниједна девојка неће остати неудата, па неће ни њена Милица; и ако је уверена да ће се јавити онај који је суђеник, и да је сада одбила ужаревог сина само зато што неје било суђено: ипак јој врло тешко пада ова просидба, којој се нимало надала неје.

— Код толиких чорбација да се ниједан не јави, већ Петар ужар! Моје дете, коме сам живот посветила, за које и дан и ноћ не устајем с работе, да иде у ужареву кућу! Њена опрема, какве нема ни најбогатија чорбацијска девојка, да буде за онаквог свекра, ону свекрву, ужара младожењу!... Ох, шта ли би рекао покојни тата њен, који се је, веселник, поносио с јединицом својом... хвалио, како ће се за њу седам краљева бити!...

Тако ово дана често мисли у себи Митра, па тужно главом занима.

И мати и кћи оставиле су чардак и диванану, како су настали хладни јесењи дани, и ушле су у приземну топлу собу.

Милица је оставила ђерђеф, и сада напоредо с мајком седи за другим разбојем поред прозора хартијом олепљеног. И једна и друга јутрос очи напрежу, сагињу се к ткиву да нађу покидане жице; али се од магле, која је дан претворила у сутон, не види.

Митра често прекида рад, устаје с разбоја, па мало затим опет седа и покушава да тка.

Ћути мајка, ћути ћерка: магла је пала на душу и једне и друге.

Митра с времена на време уздахне дубоко. Осећа јак притисак, нека је тешка слутња мори. Сећа се снова ноћашњих; зато су они, да је опомену на дужности према мртвима. Јест, муж јој ноћас као прстом прети што му ручак не приноси, јер се жури да иде, и она хита, хита, али никако да буде готова, никако да стигне. А деца јој дрхтава прилазе да их она угреје — хладно им; она мала мљешту уснама, казујући тиме како су гладна. Сећа се тих ноћашњих снова и данашњих дужности својих.

Уздахну Митра, па ће онда Милице:

— Хајде ћерко, остави работу — не види се. Спотни огањ, а ја ћу приставити мало пшенице, па да идем на гробље.

— Какво гробље, нано, по овој магли?! — пита Милица у чуду, устајући с разбоја.

— Хоћу да идем, ћерко, морам да идем, јер ни прошле суботе несам ишла због оног времена — знаш какав оно ки-
јамет беше!

— Не можеш ни данас да идеш, нано! Видиш каква је магла, да се прст пред оком не види, а гробље где је: чак на брду!

— Ако, нећу бити сама. Тамо су уочи сваког празника: Така — на гробу својега једишца, Кана — на гробу своје кћери испрошенице; а гробља су њихова одмах до нашега гробља. Милицу некакав страх обузе, те ће опет мајци:

— Немој, нано, данас да идеш! Здравље Боже, ићи ћеш други пут — нека Бог опрости!

— Не, не, ћерко, не могу. Нека ми сништа ноћас досадише, и ја морам данас да идем, да се мртвима одужим. Грехота је!... Понећу пшенице, а уз пут ћу купити један симит — за душу њихову... А ти, ћерко, немој сама да седиш код куће, већ отиди Султани...

Али кад се увече врати Митра с гробља — кућа празна: Милице нема. Пође да је тражи по собама, па све стране по дворишту, око куће; стаде викати: Милице! Милице! — нико се не одзива... Препаде се, па потрчи кући суседе Тоду; стаде с капицика викати — не јавља се нико. Хтеде ући у кућу Тодину — кућа закључана... Митра задрхта, зајеца и стаде из свега гласа викати: Милице! Милице!... Уђе у двориште црквено, зовући Милицу; сиђе до врата уличиних, вичући. Милице не би.

Стаде на глас кукати и запомагати на улици, па онда код оближњих суседних врата. Извиђоше суседе из кућа, зауставише се пролазници на улици, сваки питаше шта је, а Митра, бусајући се у прси, виче: „Нема ми Милице!“... и очајно пита: „Видесте ли моју Милицу?“...

На то ће једна суседа, као сећајући се, рећи: да се затекла у дворишту своје куће и да је као с ове стране заиста чула врисак, женски глас... Друга ће додати: како је и она неки бахат ногу чула, а кад је кроз капицик погледала, опазила је на улици гужвање неколицине, међу којима је назирала две женске у ферецама; чула и неки пригушени глас, који се брзо изгубио. Магла је, те ништа није могла боље да види.

— Кукавица ја! Црна ја!... — виче мајка. — Милице! Милице, дете моје!...

Синђа ће предложити да се види је ли код куће Султана Тодина.

— Не, никога нема... закључана је кућа, — кроз плач одговара Митра.

— Хм, хм, хм!... — учини Синђа и као да јој пуче пред очима. Она се сети како Ариф-ага долази кући Тодиной; помисли на отмицу, али не смеде ништа рећи, већ само очима на Ванку, па јој шапну слутњу своју.

Анта терзија рећи ће: да Митра отиде иконому, да му ово каже, и понуди се да је прати.

Ну онај шапат Синђин брзо се пронесе и све јачи биваше, док не допре и до ушију Антиних и Митриних.

— Хајде брзо иконому!... — Анта ће на то и повуче за руку Митру.

Али Митра како чу за Ариф-агу, у један мах стаде укочено гледати и вилице јој се стегоше, зуби зацвочоташе, песнице се почеше стезати и руке грчити, и она једва кроз зубе пропусти:

— Не могу!... Не могу!... — и пружаше руке грудима, као да се отме да је нешто не угуши.

Прихватише је суседе и поведоше кући њеној, а Анта и Миле одоше икономовој кући и казаше за овај догађај.

Како је већ доцкан било, иконом сутра-дан пријави у конаку овај случај, додавши, да је мајка болесна и не може доћи.

Нагађање се обистинило као тачно, и тек други дан позван би иконом у конак, куда је већ била доведена Милица. Она је у фереџи, покривена белом авлијом и забуљена белим јашмаком.

На кратком испиту Милица изјави: да хоће да се турчи, и да је на то нико наговорио и присилио неје.

После таквог одговора, конак је упути иконому на саветовање, и на промишљање, како то закон наређује.

И иконом и азаја овакав одговор Миличин тумачише великим застрашивањем од стране Турака; али како се изненади иконом, кад му Милица такав одговор понови и у кући његовој, на благо питање његово!

— Да ли ти озбиљно говориш, дете моје? — пита је иконом, чисто не верујући у могућност таквога одговора.

— Тако је, оче! — тихо одговори Милица и не дижући очију.

Иконом ућута. Гледа у ову младу девојку, забуљену као була... гледа и ћути.

Затим ће јој, опет благо:

— Скини то покривало! Ти неси Туркиња, рисјанске си вере наше.

иконом = прота.

конак = полицаја.

авлија = покривало главе, које се спреда спушта до испод колена.

јашмак = покривало лица.

азаја = члан полицијске власти, овде представник српскога становништва

Милица не говорећи ништа, скиде јашмак и авлију, свуче фереџу и остаде у минтану од кутније, златом везеном, у широким димијама од јум-басме, бућмом шараним. Око врата низа дуката с великим дукатом на грудима, сниже ђердана од мерџана; на глави фесић с редом дукатића и с великим дукатом на челу, а преко фесића глава повезана танким мафезом жуте боје; обоце с дукатима трепере о ушима. На њој све сија, али сав тај сјај не би могао бити ни оквир лепоти млечна лица њена, блиставом погледу црних очију њених, лако руменим усташцима њеним.

— Жалост!... Штета, велика штета!... — помисли иконом у себи, гледајући ову дивну девојку, не губећи, међутим, још наде да ће она остати у вери својој рисјанској.

— Јеси ли ти сама отишла кући Шаћирагиној, или си силом одведена? — настави иконом питања.

— Право ћу ти казати, оче: силом сам одведена...

Иконому се лице разведри.

— Тако сам се и надао, — упаде Милице у реч.

Уздахну Милица, па продужи:

— Нана ми, оче, била на гробље отишла — то је било сад у суботу, када беше она густа магла. Да не бих сама седела код куће, упутих се Султани Диминој, како ми и нана беше рекла. Чим ја преко прага — у мраку оном шчепаше ме две руке, као да су од гвожђа, и ја вриснух; на то ми други уста за-твараше. Ја се отимах вичући, колико сам могла, али ми пребацише фереџу преко главе и поведоше ме или понесоше ме међу собом и одведоше у кућу Шаћирагину.

— Хм!... А који то беху — јеси ли их познала?

— Ариф-ага и његов ђехаја.

— Па зашто ти не каза то у конаку? Зашто и мени мало пре рече да хоћеш да се турчиш?

— И хоћу, оче, да се турчим

— Хоћеш да се турчиш, и ако си силом одведена?!

— Хоћу.

— Бојиш се од њих, од Турака?... Не бој се! Наћи ћемо човека који ће те одмах одвести преко плота — у Србију. Онда ти нико ништа не може, јер ћеш бити у рисјанској царевини!

— Не, оче; ја сам већ три ноћи преноћила у турској кући, и сад се више не враћам натраг — немам куд да се вратим!

— Ако си преноћила; неси сама отишла, већ силом од-

Ђехаја = надзорник имања.

ведена. Такву убаву девојку узеће и који чорбацијски син, па ће и он с тобом у Србију.

— Чорбацијски син!... — горко се насмеши Милица. — Мене не потражи ниједан чорбацијски син док не бех у турској кући, а сад да ме тражи?! Не запреси ме ниједан само зато, што ми се тетка потурчила, а да ме проси сада кад сам и сама пошла да се турчим!

— Ја ти дајем реч да ћемо те удати за чорбацијског сина.

— Мене је тражио, оче, ужарев син... не чорбацијски син, већ ужарев син! Сад ме неће штети ни он!... Наша кућа трпела је прекора због тетке ми, а сад би била прекорна и због мене. Не, то се, оче, не може подносити!

— Па зар зато да се турчиш?

— Кад сам већ у турским рукама, не остаје ми друго.

— Зар име очево да окаљаш?... Знаш ли да те он гледа озго и плаче што ти хоћеш да оставиш веру његову?

Милица ударише сузе, покри очи рукама.

— А мајка твоја?... Шта ће она рећи?... Зар њу да оставиш, њу да осрамотиш, њу што те родила, отхранила и подигла!

— Мајко,... мајко!... — стаде на глас плакати Милица. — Нано моја,... слатка моја нано!..

— Како је зовеш слатком паном, кад јој, ето, трујеш живот и одричеш се ње?

— Не, не одричем се своје нане и никад је се нећу одрећи. Ја њу нећу заборавити, као што је ни сестра њена, тетка моја заборавила неје.

— Али она неће штети ни да чује за тебе, јер си је окаљала!

— Не, оче, моја нана не може бити таква.

— Она ће те проклети!

— Моја мајка неће своје дете, Милицу своју проклети.

Кроз плач Милица одговара, вади марамицу из свилена појаса и брише сузе.

— Зар хоћеш да се одрекнеш гроба својега оца, своје браће и сестара: никад да им крстаче не целиваш, никад да их не видиш!

Милица ћути и брише сузе.

— Зар да оставиш цркву, причешће, Светога, весели Божић, лепи Велигдан, па у џамију да идеш, Рамазан да постиш, Бајрам да светкујеш!

Милица издиже рамена, али нити погледа нити речи проговори.

— Хоћеш ли, дете моје, — и узе иконом руку Миличину, — хоћеш ли да послушаш мене старога свештеника, па да се вратиш нани својој, да сачуваш своју лепу веру рисјанску, да не изгубиш онај свет? Хоћеш, је ли?

Милица опет покри очи рукама и стаде јецати:

— Не могу, оче!... Све је изгубљено... немам куд да се вратим!

— Дакле нећеш?

— Не могу!

— Нећеш?

— Не могу, оче!...

Иконом ућута.

Мало затим упути Милицу у другу собу међу чељад своју. Икономова жена прими Милицу са жаљењем и стаде је као кћер своју саветовати и одвраћати од намере.

И снаха икономова и кћери његове приђоше Милици, али је гледаху колико радознано, толико и хладно, као већ туђу крв.

Најмлађа кћи икономова, која се беше загледала у лепо одело Миличино, дотаче се свилена минтана њена и упита је:

— Је ли ово турско?

Милица потврди главом.

На то кћи икономова трже руку као од нечега нечистог и отре о бошчу своју...

И друга два дана иконом је саветовао Милицу и одвраћао, али је она упорно остајала при својој намери.

Иконом је замишљен, забринут.

Овако млада, лепа девојка да пође тим путем, с којег она није у стању да је врати!... И досада се турчило, али са села: девојке присељене којим Арнаутином, или преварене; али грађанка да се турчи, и то овака девојка, ово је први случај!

Боји се да ова несрећна новина не буде претеча другима, и зато мора употребити све да Милицу одржи у вери родитељској.

Мисли иконом о тим начинима; мисли шта да предузме, кад му у суботу увече дође клисар да потражи нека обавештења за сутрашњу службу.

Иконому паде на памет мисао једна, и кад клисар, по свршеном послу, хтеде поћи, рече му иконом, да још не иде. Мало затим казаће му, да спреми фењер и да пође с њим.

— Спреми се и ти, ћерко, да идемо! — рече иконом Милици.

Она навикнута на поштовање према свештенику, без — иједне речи, не питајући куда, обуче ферецу.

Иконом шапну клисару, и клисар напред с фењером, а он и Милица за њим.

Уђоше у двориште црквено и стадоше пред вратима црквеним.

Клисар стави велики кључ у браву и наже се те отвори тешка врата. Ступише у цркву и осети се мирис тамјана, мирис што подсећа на нешто свето.

Велика црква, мрак, само једно кандило над олтаром високо испод свода светлуца — све то тако чудно утиче на душу, да се сама рука диже и Милица се прекрсти, шапућући: „Господе, помилуј!“

Клисар по мраку уђе у олтар и зазвечаше прапорци, а оно кандило поче се спуштати, док не дође над двери олтарске.

Клисар упали свећицу и пружи икону, а иконом узе и обрати се Милице и рече:

— Ово је дом Божји!... — и ногом у тле, а очи подиже горе, — и ти пљујеш на дом Божји, јер хоћеш да га замениш џамијом!

Милица ништа не рече. Она се сети оне Цветнице кад је „у терл'к ушла“ и где је онда стајала; сети се и Хаџи-Милетовог сина...

— Ово је мајка Божја!... — и свећицом на велику икону лево до олтарских врата. — Ти хоћеш да згазиш ову икону, јер се одричеш мајке Божје!

Милица баци поглед на икону у мраку и осети како је језа прође.

— А ово је Исус Христос, син Божји!... — показујући на икону десно до олтарских врата. — Ти бацаш ову икону, јер Христа хоћеш Мухамедом да замениш!... Мухамедом!

Милица задрхта.

— Хајде овамо! — позва иконом Милицу и пође ниже олтара лево, тражећи на зиду икону на којој је представљен Страшни Суд и мучење грешника на ономе свету. — Ево шта чека оне који се одричу вере рисјанске, који пљују на Христа, — и свећицом осветли оно место где је представљен пакао.

Милица се престрави. Она би радо побегла одавде.

— Овде је, — дође до сточића на средини цркве, на коме је икона за целивање, — овде је крст који је мајка твоја мало пре пољубила, — и диже савијени епитрахил у коме беше књига и крстић, па крстић показа Милице. — Мајка ти је болесна, и вечерас сам јој молитву читао из ове књиге, и она је крст овај пољубила.

Иконом пружи Милице крст, а она се, јецајући, прекрсти и пољуби га.

— Мајко,... мајко моја!... Нано,... моја слатка нано!...

— Ти се одричеш мајке, јер се одричеш вере њене, — продужи иконом. — Мајка ти је болесна, много болесна. Ако хоћеш да је видиш, можеш само ако хтеднеш да се вратиш к њој, да останеш у вери њеној.

— Нану... нану да видим!... — стаде на глас плакати Милица. — Хоћу нани... нану да видим!

— Хоћеш да останеш код мајке своје? — упита је иконом.

— Хоћу... хоћу!... Нано, .. нано моја слатка!... — кроз плач виче Милица.

— Хајдемо!... — рече иконом задовољан, и прекрстише се и пођоше...

Сутра-дан иконом пријави у конаку испитивање Миличино; а кад с њом пође, не удари главном улицом, већ споредном, па кроз турску махалу.

Али кад беху поред куће Серафимове, одшкринуше се врата и зачу се женски глас којим се друга позиваше: „Брзо, да видиш потур.....!“

Милица се трже; жаока ова као да јој продре до срца, и њена колебљива душа као да чујаше сада неко тихо шаптање: „Ето шта те очекује!...“ И пред очи јој искрсну тетка њена, сети се живо прекораванја због ње; затим јој ето слике будућности њене, горке будућности...

У дворишту коначком Милица угледа Ариф-агу. Он је погледа оним чудним погледом својим, у коме је нечега и заповедничког и топлог, и њу сад прожма неко чудновато осећање.

Кад јој се кајмакам обрати с питањем, што је дошла, — Милица, још под притиском изукрштаних мисли, не одговори ништа.

— Хоћеш ли да примиш муслиманску веру? — настави кајмакам.

После малог а ђутања, Милица тихо одговори:

— Хоћу.

Иконом се запрепасти и приђе Милици, а азаја, изненађен, диже главу и застаде с бројањем бројаница.

— Да неси наговорена или силом натерана да мењаш веру? — продужи кајмакам радостан.

Милица ћути.

Кајмакам понови питање, и она одговори, да се једва чу:

— Несам...

— Чуо си, попе!... Питај сад ти!... — окрену се кајмакам иконому.

— Овде је, ћерко, царски конак, — рећи ће Милици иконом, — и, у царско здравље, немој се ништа бојати, већ сло-

бодно кажи : хоћеш ли сама од своје воље да оставиш веру
рисјанску ?

Милица не диже очију а одговори :

— Хоћу.

— Размисли се, размисли, па онда кажи.

— Милица прошапута :

— Хоћу, — и брише зној с лица.

— Још једном те, последњи пут питам, ћерко : да ли хоћеш
да оставиш веру рисјанску ?

И Милица поћута мало, па онда дрхтавим гласом изговори:

— Хоћу...

Иконом махну руком, затим се гаче чела и поздрави кајма-
кама, па онда изађе из канцеларије.

Азаја обори главу снужено и спусти зрно на бројаницама.

(Свршиће се)

Г. Галина

* * *

Окови ледни притиснули поља,
Сањива гора више се не креће,
Али ја чујем, како цепти земља,
Радошћу тајном : „изникнуће цвеће.“

„Слеђене сузе стопиће се опет.
Умукла песма са брснога грања,
Опет ће пр'нут, ко и негда што су.“
И душа моја нове наде сања.

С руског М. М. П.

ИНТЕРМЕЦО

Небо стоји ради звезда,
Ради неба звезда рој,
Луг је створен ради птица,
А рад луга птичји пој.

Због врта је ружа никла,
А због руже листа врт.
Због смрти нам живот траје,
Због живота стиже смрт.

Бог за срце љубав сазда,
Срце за њу куца, знај.
Без ње срцу небо, земља,
Не донесе мир ни рај.

Са словеначког в.

НОЋНА ПЕСМА

Мрак царује, нигде зрака,
Тице ћуте, срце бије.
Чу се тихи шум корака
Тамо доле код капије.

— Покажи се, чедо мило,
Да ти видим црно око,
Док јој није зазорило,
Док ти мајка спи дубоко.

— Ај, како ће да се бежи,
Кад ми туга срце стегла,
Поред мене мајка лежи,
На русу ми косу легла.

Мрак царује, нигде зрака,
Тице ћуте, срце бије,
Све је мањи шум корака
Тамо доле код капије.

С бугарског в.

Зорка Кведер Јеловшек

Р А Д И Т И !

Још је рано, пет сати. Трамвај још не иде, само ту и тамо полагаано зашкрипе тарацом теретна кола или коњска копита ударе у посебном, живахном такту пред каким брзим, тихим господским колима. По тротоару пролазе многе марљиве и брзе ноге, мушки корак разликује се сасма добро од лакшег и живљег женског хода. Само ретко када допре до мог прозора какав глас разговора а још ређе смех. Готово сви људи, што се сада налазе на улицама иду шутке и озбиљно, журе се било ма куда, немају времена да шалабазају и да се забављају. Ролоји дућана још су спуштени доле. Ништа се не може видети.

Празно се протеже цеста и десно и лево. Али осебујна, чиста свежина је у зраку. И људи су другачији него на вечер. Сабрано полазе на посао, на посао, који им даје мало весеља а можда нити доста круха, но који ипак издржаје живот и који је основка за цјелину. Из далека тутње кораци. Из предграђа долазе, из малених трошних кућица; из тесних, пренапуњених, спарних станова, где нема добра сна, јер га сметају тешке сање и скраћују бриге. Кад замукну кораци, почиње се град лагано будити и бучити. Кућна се врата отварају, трамвај звони ролоји се с буком подижу, ама још се врапци чују, како жврчућу, преко кровова долази жвиждук локомотиве а далеко негде завија псето. Онда утоне шум у гласну, наметљиву, денервирајућу а ипак умуклу вашарску мелодију града. Свјежина и чистоћа зрака нестаје, што више се појавља на улици луталаца и што више сати дана прохуји у раду, ужитку и омами.

Са мог прозора гледам на кров. Једна мачка шеће се по гребену а њена силуета јасно се одбија од блиједо-модрог неба. Она прекидава околицу и сваки час сједне мало да се

очисти и поправи. На прозору мансарде наслонила се једна старица. Њена је коса бела али она је увек акуратна и вредна. Ја не могу, да доста рано устанем а да ју не би опазила како поспрема, како кревете зрачи, како поправља малене завесе или да седи код прозора и шије. Њено је лице мирно и симпатично и чини се да је задовољна. Можда да има за собом живот, тежак и пун бриге, можда се је намучила и напатила, бригом изморила и натрпјела те је само имала ретка весеља, као и ми сви. Била је млада, имала је бујну крв и вруће срце и љубила је, била преварена, сама је варала, тежила је за високим и сажрешила је, као ми сви. Имала је деце, хтела је, да у њима слави своје ускрснуће, да у њима постигне оно, што није могла сама постићи. Али деца нису била можда добра, већ су пошла по злим путевима, по другим путевима него што би то била она жељела, или су рано постала уморна, које у јесени прерано изгуби лишће и не донесе плода — или је дошла болест и смрт те јој је уграбила децу док су још била млада у цвету живота. Њене су очи пролиле много суза. Сада је она стара и осамљена, ретко када још покуша весеље на њена врата, ретко када и бол. Она је марљива и брижна. Дапаче и у недељу по подне видим ју седети код прозора, где шије. Можда мора радити, да има што за јести. Ама она то чини другачије, без зловоље, готово са весељем.

Увек, када ју видим тако сећам се савета, који ми је једном у тешкој невољи дао један добар пријатељ. Мени се нешто болно збило, учинили су ми зло, била сам жалосна, узбуњена и понижена, као још никада у мом животу. Цело моје биће било је узбуркано до у дубине, и добро и зло. Било ми је као лађи, која је изгубила крмило. Била сам без икаква опоришта, без енергије, на све стране растргана, неспособна да створим икакав закључак. Тада сам тражила од оног пријатеља помоћ, савјет, директиву.

Он ме је саслушао докле сам свршила са мојим непрекиданим, страсним причањем, шутао је неко време, размислио и тада рекао: „Што, да Вам кажем? Радити, радити!“

Радити! Да, то је добар савјет и ја видим да готово сваки човјек једном дође до тога те се мора држати начела, по којем он склапа са својим радом тако рећи интиман и топао вез. Човјек ради и иначе јер је рад његова социјална потреба, па је срамота беспосличарити. Али то је сасма нешто друго. Социјална нужда, лична потреба рада није јоште то, вез мора бити топлији. Радити ваља, јер је рад човјеку пријатељ, добротинитељ, најбоље задовољство, вентил за наш немир.

То се може назвати и дужност. Једна пријатељица, која је

била веома несретна, јер је претрпјела велику неправду те се не може никада више насмијати од срца, рекла ми је, да ју само дужност одржаје. Од рана јутра па до касне ноћи дужност јој равна даном. А она је врстом човјек, којег ја цијеним, као ретко кога. Али кад помислим: дужност! дужност! тада ми некако у нутрини буде мрзло и страх ме је од те тврде, заповиједне а тако строге ријечи. Дужност, само дужност! То је узвишено. Али радити је боље. Радити је скромна, сасма једноставна девиза. И код тога се човјек може смијати; бива то кадшто кад се човјек нарадио те се смех диже из груди, као каква добро заслужена плаћа и развеселује нас и задовољава.

Радити! И к томе јоште радити је добро јер нам рад чини зрак око нас чистим. Јер нам омогућује да не морамо два спрата ниже ићи. Ово са два спрата јест паице овако: Ја имам познатога, који мој идеалистички световни назор не трпи. И он је био једном идеалиста, оптимиста и још којешта такво. Али тада је дошао живот и начинио га је другачијим.

„Ја сам сједио горе а остали људи били су два спрата ниже. Горе сам се осјећао осамљеним и било ми је заправо доста досадно, докле нисам једнога дана дошао на идеју, да самог себе нешто боље погледам и ја одкрих, да сам тако рећи исто такав, као и други људи доле. А кад сам то опазио није ми преостало ништа друго, већ да се и ја међу оне доле потрудим и сједнем међу њих“.

Тако мој познати. Али ја бих радо остати у мојем другом спрату. Не због тога, што би си на тај други спрат много утварала, већ јер је из друга спрата далеко шири изглед, бољи зрак и јер човјек није тако чврсто приљепљен на солидну базу свакидашњости, као доле. И напосокон имаде заправо у другом спрату пуно људи, далеко више него ли што то господа у мезанину представљају. Осим тога је селење вазда врло неугодна ствар, а то неугоднија ако ли га се подузима или га се мора душевно подузети.

Дакле је ипак најбоље, да останем где јесам. Неколико украса, неколико лијепих декоративних предмета, дакако, да се у току година повиштила. То се збуде и у најзорнијем кућанству. Човјек их али замени неким другим. Ја дакле остајем у другом спрату. Рад ми нека буде путнички штап, степенице, упориште, најамнина, или већ ма како се хоће да назове.

Радити, да, радити!

ГЕЛЕ И ЊЕГОВ ШАРАЦ

I

Било је љето. Дан је нагињао. Црногорско сунце упекло са зажареног црногорског неба као огњем наливено дивово око с од иједа помавењелог му чела. Пламени му се зраци укупитили у суро црногорско стијење, као ватрене језичничке стрелице у разапето тијело каквог хришћанског мученика. Освојила жега, да оба ока испану.

Кукурузи се спарушили, усукали и окуњили своје нагореле листове; а лишће се по дрвећу поразболијевало, увенуло и објесило се на својим лабавим петељкама. Стока побјегла у планиште, па брекће: овце завукле главе једна под другу па липћу; козе полијегле по прпи и плочама па преживају; коњи утекли у воду под врбе, па се мувају и час-по од досаде и пасјалука загризају један у другог; говеда се разобадала преко жита и сјенокоса, а лијени се и дремљиви чобани надали за њима па их љемезају ђе које стигну; а гладна се пашчад извалила под кршеве и подзиде поред пута, исплазила језике, забалила, па дахћу. Птице се ућутале и уступиле свој свирачки павиљон шкрипавој банди црних попаца и зелених скакаваца по ливадама и ситногорици. До зла бога досадни хор љигавих жаба по вировима се разјаголио као чивутска литурђија — да оба уха заглухну. Земља испуцала. Змије се размиљеле, па само што се џилитају преко путова и око још непресушених врела и ријека; и тешко ономе, био човјек или хајван, ко босом ногом на коју нагази! Зној и запара и у кући и пред кућом, да ти блијеске од навјестице скачу пред очима. О, сретан је, и по сто пута сретан сваки онај који се у оваквој прилици дочепа каква дебела хлада ђе поред каква добро студена планинског извора!

Као сушта противност оним одрпаним и поцрњелим јадницима што, гоњени невољом, и на оваком дану и омари, огрћу било своје било туђе кукурузе по пољу, ја смо се и мој друг Јаков одмарали под влажним праисконским сводовима хладне и полутамне Требјешке Пећине. И, док су они, уз пуно наше саосјећање, горели од припеке и издисали у труду и зноју,

ми смо се галили јединственом прохладом и расхлађивали леденом водом капавицом из пештерских каменица овог ријетког дјела природина. Наслоњени на изобаране сталактите, пушили смо разговарали, и, млади а обијесни, час-по изазивали својом несташном пјеванијом ломљиве јеке и одјеке испод црних сводова огромне пећине; или, на страх и трепет дивљим и над нама по недосежним пукотинама и шкриповима угнијежђеним голубовима, хитали се облутцима у објешне капавице и сталагмите, те ломили и одваљивали мермерне кристале — за успомену.

Дан је пролазио; врућина јењавала; перјаник горске ноћи, вижласти лахор, наговјештавао долазак своје божанске и звјездоносне покровитељке, — а ми смо једнако сиђели у пећини, пушили, и разговарали се.

Сјећам се, као да је јуче било.

Жаљаше ми се Јаков на неправду црногорских „мјеродавних фактора“, људи из „Старог Завјета“, који га, и као правог потомка покојних Требјешана, не само што не награђају довољно за личне и плавокрасте му заслуге, но му чак и које-какве смицалице спремају, и под надзор га држе и далеко горим га запостављају. А за највише га бољаше што му је ћикурски самодржац Требјесу и кућишта, цркве и гробове његових ђедова без икаква права по својевољно приграбио, мјесто да то храбрим потомцима храбрих Требјешана као неоспорно наслеђство припане. Знао добро, да је пало доста оштрих ријечи и с моје као и с његове стране.

При таким разговорима, природно је, да се човјек обазре око себе и у каквој републици, а камо ли у једној Црној Гори, у којој се а за коју се прича: да јој сваки зид, грмен и крш има по ухо. И збиља, уколико се окренусмо око себе, утолико се нешто промешкољи и шушну за нама. Ми се тргосмо. Погледасмо око себе, кад али се за једним грдним каменом прибио човјек, избуљио очи на нас, па послушкује. Као по команди, скочисмо оба, хитисмо се за оружје, и упутисмо к непозваноме.

Он, ваљда прозревши нашу намјеру а бојећи се вишег грдила, ћипи иза стијене, исправи се и заузео страховит, цински, став у свој дужини свог заиста цинског раста. И не мало се зачудисмо кад у тој тако пријетећој фигури и ненадном походиоцу познадосмо опште-познатог пољака и чувара требјешког забрана, Тџму Гџа.

То вам је једна крупна, висока и грдна људскера, као да си га од бора истесао. Био је снажан као усов, страشان на очи као вампир, ама страшљив као срндаћ. Преплануло и смежурано му се лице црњаше као нагорела борова кора; а црне као угаљ, увијек крмељаве и жмиркасте му се очи сијаху као крљушт.

И, док се његови племеници поносе срмајли токама и зеленим доламама, он иђаше одрпан као просјак. Тај ти никад није видио кошуље на себи, нити је кад нашао за потребно да запучи џемадан на прсима, које му се од руње и глиба толико црњаху, да би му се и усред зиме по највећој цичи, разголаћене, цаклиле као емаљ. Опанци му бијаху увијек у опречаницама, чарапе срозане, капа без ђблесте улијепљена и кроза њу му перчин пропануо, а клипови од слина му се објесили о разбрчкане и оклембешене брчине. На леђима је имао неки пра-стари фермен, под којим му је сигурно прашкукућед на Косову мегдан дијелио, а на ком по тежини бијаше више бијелих конаца и шарених закрпа но старе чохе, путаца, црних гајтана и пр-вашњег му веза на кулутове. Опасивао се неким ништа не млађим силавом, који му је хватало цио трбух од престрижи до пупка; а за њ би увијек, и то с изврнутом јабуком наопако, задијевао неку јединствену и по грађи и по изгледу кубуру — једину ствар и посвојбину којом се Геле поносио више но други с најбољим јармом волова.

Успиркос грубим тјелесним му особинама и спољашњости, Геле је био душевно меобично даровит, бистар као горски извор, лукав као лисица, оштроуман као ђаво, и досјетљив: да га с неба бациш, да се на своје ноге дочека. За њ се говорило, да би умно мачку потковати а од јалове краве млијека измамити.

Није марно ни за шта; све је одбијао на „без-јарац“. Имао-немао, грмјело-пуцало, он вазда један те исти. И увијек насмијан, увијек весео, увијек готов на џумбус, а уз то вазда здрав као кречина. Никад се није женио; а, кад сам га ја познао, није имао ни куће ни кућишта, ни мачке ни мачета свога. Ишао је и пољаковао, прибијао се час уз једног час уз другог херцеговачког усташа, несретника као што је и сам био, а зими ноћивао ће стигне. Дође лијепо ће-ма-ће; и засједе, не распитујући много да ли то домаћину годи или не; раскар-вани као у своју кућу, и једе и пије што и остали укућани а прича више но сви уједно. А био је речит, да би се крстио и десном и лијевом: окле то извире. Што ти тај умијаше за-новетати, то је за причу; и три дана би га и гладан и жедан слушао кад отисне лакардијати. Зато га је свако трпио, па и радо имао и помагао; највиђенији би га главари призивали и с њим се смијали; ће-гођ би се појавио око њега би се по читава тевабија слушалаца, нарочито момчади, окупила и наче-тала; а смијех се разлијегао куда год је пролазио.

И ја сам га волио и радо се забављао с њим; и, ма да ми је једном пријетио: да ће ме свега на огањ и олово из своје гласите кубуре разлијети зато што сам га једном прили-

ком „уштрамп'о у новине“, волим га још и сад и вазда кад-год га се сјетим. А, ако сам га када дај-буди и за час помрзио, то је бесумње било онога тренутка кад га спазих ђе иза нас за каменом чучи и прислушкује. А шта ли сам тек могао промислити о њему, кад, натмурен и тобож уозбиљен а држећи се шаком за кубуру иза бенсилаха, дрекну на нас што га дѐрла служи:

— Шта ту радите, пасја вјеро-лише крста, да би ли?!

Његова дугачка фигура учини ми се у полутами у пола дужом, његово црно лице црње но и у Гурбета а угљенасте му и необично живе очи заиграше као радѝш, нека необична, лукава свјетлост, попут бљештећег сјаја из очију црне мачке у мраку, удари из њих и заустави се на нама.

— Ево сједимо и пушимо, та не деремо кобиле — зађе Јаков: Но ко је теби рекао да прислушкујеш кад људи причају?...

Геле се узврполи. Би му мучно. Али како ли се тек узгица и успропада, кад му ја привалих:

— А шта ће ти улита ракетина на кум-трт-бури, шта?

— Шта: шта ће ми витешка десница на свијетло господарево оружје, отпаднице од бога и закона, да би ли отпаднице! Како: шта ће ми; шта ми пеће? Хоћу да закољем и тебе и тога до тебе и свакога ко мимо божију и господареву да је кабил један чеперак прекрочи јали збандѝ, к'о то вас два што сте окренули. Да шта мислите ви? Па, ниједна вјеро и безаконе, ко је рек'о теби и томе до тебе, да сваки боговетни дан прелазиш преко хендека и газиш ова господарска добра и читлуке, ѝ? Знаш ли ти, да је мени господар наредѝо, да сваком саспем куршум у чело и забодем ножић у гркљан де хршумли, кога гођ нађем да је једну стопу прекрочио о'ђе или не вишу но 'волику сламчицу у забрану погазио, па макар то био син владичин јали протосинђел из Јерусалиме. А ти, кад гођ ти се надре ћевчини, фѝк те у Требјесу, не бендајући ни за какву влас' од мене па до господара — богами к'о да ј' ово Алај-бегова слама а ти један једини на вас бијели и окрсни свијет. Поломи воћке, побра воће, рашћера дивину, поваља траву — јадно ти да је стари вакат и самовољница а теби да ј' име „Драго“, па да се бупнеш шаком у прси и брекнеш цару и везиру: „Ја хоћу 'вако — и драго ми је!“ А знаш ли ти, да има првије' црногорскије' јунака и коцаковића, којијем су све прси изрешетане од олова а окићене медаљама и крстовима од рамена до рамена, па ме чак одонудије пр'о хендека питају: смију л' уљећ' о'ђе, да ђолдишу ово господарево имање? А теби се — јади ти крај не знали! не зна никаква карара нити ти се може икаква лијека наћ' што те не би у тетиву везали

па у расо за три године и три мјесеца и три дни више шта-вили; и прије би целеп бикова и чопор пастуха уталумио, но тебе под закон и у ред доћер'о. Шта ти је, који ђаво, те с' окренуо мимо људе; јали си пјан, јали сан, јали си подезвијао?...

Мени се погрчише дамари на образу и наврије крв у главу, а Јакову и прекипје. И, прије но и издиже своју чворновату батину и но га ја зграбих иза шаке да је не спусти по Геловој тинтари, Геле се наједном изненада, као да ништа ни рекао није, загрокта, да сва пећина одлијекну од његова чафкунског смијеха, два корака ступи назад па опет напријед, и, тресући својом косматом главом као покисао јарац, дође до мене, ухвати ме за рукав, и, сталожен — као да ништа није ни било, рече:

— А-ну, болан, дај м' од тог дувана, ак' имаш! Па сједи, да ми што причаш: има ли што у те новине, хоће ли с' ови ђаво мијењат', како ли?...

— А што ти твој газда, кога тако паски служиш, не да дувана? А, пошто од њега много што-шта зависи, то нека т' он каже: како стоји свјетска политика! Но ко теби даде право да с' онако издиреш и натресаш на нас, као да смо ми твоје и твога сахибије чипчије, је ли?... загалами Јаков и унесе се у прси пољак. Очеvidно га не познаваше изближе. Ја га претекох, да не учини што бијаше накастио; и повукавши га на страну, пружих дуванску кутију Гелу: — На, запали! Па да ми, ама право, кажеш: би ли ти могла уждити та чудна хабердарка иза паса; и, да и упали, би ли могла пробити испријечану бабину опанчину?...

— Ко?! Зар ова мачкоглава?... зачуди се пољак, и помилуши кубуру по главучи. — Би, један ти бог а једна ти божија вјера, упалила б' и на рођеног оца при „слави божијој“ а пробила б' и богоданог кума и куму заједно с плећа на плеће и то пр'о Часне Трпезе. Љетос, кад оно, бива, господар излази 'вамо, ја, к'о 'во и саде, чувах Требјесу. И, један дан, брате си ми драговићу, таман сино под ен' они граб доље, па запалио и извадио иза бенсилаха ову исту громовњачу (показа очима на кубуру и помилуши је задланком), па је чистим и тимар јој чиним, док за мном коњски бахат. Хитих нешто собом и очима, кад ко ти је: господар на хату, само-сам. — Помага бог, влаше! — зађе м' он, баш онако с коња. Ја скочих к'о опарен, скидох капу и преклоних се до црне земље у три пут' — к'о није то шална ствар: образ гори, с царем се говори. — Добра ти срећа, милостивени господару! прихватих ја, па прилећех те га целивах у скут и у руку. Он прићера хата к'о ту, па ме пита: ко сам, шта сам, оклен сам, шта радим, и сваку зѐру на свијет, к'о он. А и ја му богме развези танко

по танко, к'о кад ми је запало једном да с' испричам ш њим, а к'о њему. — А шта ти је то те држиш, чоче?... запитаће м' у једна доба, па обечи штапом у моју кубуру. — Ево пушка што си ми је још уз турску војну дарив'о покојном брату, Илији, што но погибе на Острошкијем Гредама; па потље њега допала мени, честити царе мој!... рекох ја. — А да-ну ми је, да је виђу, ђ ми је нешто запела за око!... рече он. Ја му је додадох из руке у руку. Он ј' узео, завири, прочита своје име на њој, па је диже у вис и нави, и, у колико би тренуо, омаче. А пушка пуче, 'ваљетна руко божија!... к'о небесно вријеме; ни гром, ни топ, ни плотун, ни мина, ни лагум, ни никаква сатвар на свијет тако. Затутњеше брда, одјекнуше планине, попада лишће с горе, попуца камење од зора, узбурка се Грачаница и прели пр'о корита, а сва бутумвези жита и трава по ливадама полијегаше по земљи, к'о да удари мећава. Мени оба ува цикнуше и учини ми се да ми неко одвали синлу и то коњску уз једну па уз другу вилицу; а срце ми одскочи од стра' с лијеве стране на десну баш к'о лопта, и забубоњи о ребра баш к'о звечак у чакалици. Погледах шта би с господаром, и жив обамријех. На једној страни он, на другој му штап, на трећој капа, на четвртој коњ, на петој кубура — ужас један!

— Јунаци људи... промрмља Јаков и очени ме ногом.

— За бога, Геле, велиш?! Лђ, погибије!... повладих му ја.

Геле ваљда опази, да је прећерао; повуче млаз-два дуванског дима дубоко у плућа; накриви главу; начкиљи своје лукаве очи, и, пуштајући дим и на нос и на уста, узврће се око себе па нам показа руком на подесно за сједник камење, и рече:

— Сјед'те, гребем му јаде, брате! Сјед'те, да посједимо; шта сте се дигли к'о на молитву? Та не гони нас ваљда нико на војску. Сјед'те — ја ви вељу!...

И спусти се на прву стијену до које дође. Јаков ми даде знак очима, да идемо; али се мени не иђаше. Захоћело ми се, да диваним с Гелом; па се направих, као да ни опазио нијесам другарев миг. И сједох. Сједе најзад и он, ама окрћујући се.

II

— Е, сад, Геле, да ми право кажеш што ћу те питати. Хоћеш ли?... заћох ја, савијајући цигар.

— 'Оћу, ако знадбудем. Што да не?

— Зашто сад најпотоњом утече испод ћесара? То ми никад нијеси причао, а рад сам знати.

Геле се стресе, погледа преда се, замисли се и утајга, погледа у ме испод ока па опет преда се, најједном диже главу

у небо и, убечивши се очима у шрлпинасте пећинске сводове, прогргóла баш као да му заклокота маштрафа воде у грлу:

— То би дуго било причат'. А и не мили ми се, јер, кад гођ ми на то пане на ум, у мени се распале бјесови а сама ми се рука диже на оружје, и све се бојим: да на крв не налетим — чију, ма чију.

И шкрину зубима, шклоцну вилицама баш као гладан вук на међави, преврну и стаде колазати очима, а десном се шаком куцну по јабуци своје чувене кубурлије, па је стигште грчевито као утопалац врбове жиле којих се дочепа. Ко га не би познавао, збиља — страшило. Јаков се узврпољи, а ја прсних у смијех. А, што је најчудније, и Геле за мнош, а грубе му се црте на лицу раширише као да си му их у сирће кисјелио.

— И баш хоћеш, вели, да ти причам, а?

— Ако знаш и имаш кад, ёла!

— Дај још један да савијем, па онда. Услач'о ми се, бо, та' твој дуван нешто, — и тешко ти га кутији, ако узаслушаш док ти ја моју причу прићерам до краја!

— Пуши, не жали, док ти не пукне иза ушију, — само причај!

И додадох му кутију. Јаков се поново стаде мешкољити, очевидно незадовољан и Геловим присуством и мојим демократским опћењем с њим. Али ја сам тврдоглаво ћерао своју. Геле сави цигар, ама дебео — као из туђе ћесе, па отисну кнадити:

— Богами, давно је то било. Илиј, мој брате кад!.. (звизну)... Бјех момчуљак од својије' петн'ес' — шесн'ес' година. Чувах стоку по Моринама. А у покојног ми оца бијаше једна — тамо она — кобила, родом чак однеклен из Јеђупске. Тако причаху, а може-бит' да вас варам. Па, как' оно отприје иђаше аскер по Херцеговини, наљећ' ће ти га један буључак пр'о Морина, па наведи и ону — тамо њу — кобилетину, те ви причам. А однеклен ти их припази хајдуци, па им удари — па аскер све до једнога у комаде а кобилу за оглав, и скини ш њих што гођ нађи, па свога си пута. И ујави ти се нашијем торинама баш тога пута; отац ти њима брашњеник а они њему на поклон кобилу — на. К'о кад покојник бијаше душу дао за ускоке, и бољега га јатака имали нијесу у свој Херцеговини. А некако ти бијасмо и оскудни с кљусаци тога вакта, и — да простите — та нам кобила вјерајбог дође баш к'о поручена. Звасмо је Брњуша, јер бијаше на носу забиљежена баш к'о да је неко клаком клачио. Ама бијес од кљусета. По-нијети сто и педесет ока, то њој бијаше к'о ништа.

— И, брате си мој слатки, богами, неђе, чини ми се, друге

године како ј' у нас, један ј' од стричева подведи — тамо њу — под неког хајгира Љубовића у Хоџацима — тамо њега — те се бй; а треће ти с' и ождријеби. И, да видиш тога чуда,... ждребе под њом једно грдило и наказа, да нема мимо то куд проћерат'. Начетворило се на оне црне ножице баш к'о на вретена, ё би рек'о: сад ће му се прекршит'; дошло пловнато у ребрима и боковима, баш к'о плоска; протегло шију од по метра, а на њој му се насадила она му јудо-главица баш к'о клас на струу а не виша од добре дуње; зашиљило уши и ноздрве; спопали га крмељи; сва му се кожа осула, баш к'о да је губаво; копита му се разврнула баш као спужалине на киши; једва стоји и дише; и, што је најчудније, све бутум-вези шарено к'о ускршње јаје; па му с' оне пусте шаре дале на колутове, баш к'о да га је какав, ма добар, мајстор, шар'о ћезапом — и то навалице.

— Хајде, море, батали!... прекиде га Јаков срдито — Ти му рече, да прича сашта ј' утек'о у Црну Гору, а он нап'о ту гњавит' о некаквој тамо-његовој кобилетини и ждребету! Причај ти то, брате, твоме газди и себи равнима, а не нама, не! Ха д' да идемо! Шта ту ваздан?!...

Јаков, нервозан и љут, скочи па ме ухвати за руку и повуче да се дигнем. Геле се упиљи у њ очима, погледа у ме па опет у њ, трепну неколика пута, накриви главу, засмија се као луд, и, показујући руком Јакову на плочу где је сједио, зађе:

— Сједи, добар си чо'јек! Куд ћеш? Шта с' узвртио, богами к'о да сједиш у трњу. Сједи, па ћеш чуг' и више но што хесапиш. Ово је тек почетак, а без овог и не би ваљало. Напријед су тек Мара и сватови. Сједи, пос' му с' о'ладио! Шта ћеш и дома? Та не чека те ваљда млада у кревету.

— Сједи, Јакове, нећеш се кајати! Стрпи се за час!... рекох ја и повукох га те, и како не мишљаше, сједе до мене. Саулисах га погледом, а Гелу дадох знак да продужи.

— Покојни отац и стричеви... настави пољак:... ха га виђеше какво је, нешто им оно пође уз косу, прохесапише зар: ё је то некакав газап и проклетина; и наумише једанак, да га сјекиром у главу па у какву јамчину ш њим. А мени, божија ти вјера, та'-час, ха га згледах, нешто пријену срце за њ — еве ти чуда божијег: боље но да је најбољи мисирски хат. Обискох око њега, а стаде ме цика, — те ћаћа и стричеви. „Хај' нека га љаво носи!“ — рекоше: „Нек' смрди тамо међу телад, а ето Томе па нека га набљуди, док му не крепа. А, ако не липше, валај, ето му га у посвојбину — нек' је његов, и сретан му био!“

То рекоше, па га оставише. А мене к'о да сунце огрија. Те ти ја, бога ми, све бриге на страну, а обје руке сави око

мога жољавога Шарца. Ђе-гођ сам наш'о љевшу травку, узабрјо сам је њему; ђе-гођ сам знао каква видара и травара, водио сам га те му лијечио красте; ђе-гођ сам наљег'о на чиј' стадо, прикр'о бих се те му кришом намуз'о по пуну крбуљу јомуже, и д'о му да пије; ђе-гођ сам дош'о до воде, куп'о сам га и измив'о га лугом и сапуном; а ђе-гођ ми је ко каз'о какав запис јали какву буди било сатвар од урока, вез'о сам му ј' о грлу. Окирио га бијох пређам' и ресама од сваке руке, кашикама од јошиковине, тисовијем крстићима, свакојакијем тетрејикама и звонцима и прапорцима од ува до ува и низа сву гриву. А, куд гођ сам пролазио, на черек сата се могло чут': да сам то ја с мојијем Шарнином.

И да видиш посла! Ни пола године не прође, а од мог се жољавца направи ждребе — и то какво: да му није било равна врсника, ни хата ни парипа, колико је бугум Невесињског Кадилука. Узрасло, раскрупњало се, здебљало се, направило се, длака му порасла па с' изједначила, прољепшало се к'о они пусти сој — ѓ вет, ако може тако, мимо то нема куд, па да би се крс' с ибриком побратио. Свак се чуди, а домаћи за највише; и мило им, боже једини, што га не бестрегаше, мило, валај, чу ли, к'о да им је ко најбољи чаир поклонιο.

Једног ће ти дана наљег' на наш катуи један хоџа из Улога. А он ти даваше записе и љекове и заварчиваше, и, богами се причаше, колико ја памтим, да бјеше и лаке руке и добра игбала. И, чим ти виђе мога Шарца, валај, та-час би готов па скочи па му се загледа у доњу усну. Онда с' окрену покојном оцу, па ће: „Слушај, каже, домљине, валај-и-билај, чије је гођ ово ждријебе, томе је ш њим у кући свака нафака и сваки берићет записат. И волији бих га, но сад да ми три најбоља читлука у свој Босни и Херцеговини поклониш. Евѓ, погл'ај, рече. Еве му на доњој губици биљег, и пише му на њему: да ј' он сам кадар једнијем својијем копитом седамдесет и седам хиљада и по шехитана побит' а једнијем једитијем хрзајем и још их толико од свога ахара и свога сахибије одбит'. И благо ономе и сабљи његовој, коме бидне суђено да на њему дијели мегдане! Заборавиће се, рече, Краљевић са његовијем Шарцем при њему и њему“.

Валај сам ту био и својијем ушима слуш'о што хоџа рече. И, божија ви вјера, добро погоди; и свака му се обистинила, валај, к'о из 'ванђелија — не било примијењено!

Хајде, како му недраго,... не прође потад ни пуна година, а забуни се Херцеговина Поломише се рала и плугови, умукоше звона и чактари, пребјежа робље и прећера мал у Црну Гору, погореше села и вароши; и, ко ти оста у Херцеговини,

салте људи од петн'есте па до шесете године — богме ко би-
јаше кадар пушку понијет'. Те и мој покојни отац и стричеви
и стари' ми брат, па богами и — ја. Богами: дијете још; ди-
јете ја, дијете ми Шарац, — ема друге нема. И, шта т' имах од
оружја,... једну шпагарицу, сву ликом и опутом увезану; ама,
пуста, поуздана, к'о што ј' у чије руке, па: ће оком замјерим
ту је нишан мој. Ама још невјеш' боју, к'о никад се прије не
био; па ће-гођ бих чуо плотун, некако бих глед'о да сам одаље.

Елем, кад оно би бој у Касаби, и ја ти, истеристемез, куд
и остали. Нема се ту там'-амо, но у војску, па напријед. Не-
како наша чета угази у ватру понајпослије. И окренули смо ти
пр'о брда изнад града, па нам ваља савит' даље на дно чаршије,
па уз чаршију, па богме доклен се допре. Грми топ, пуца пушка,
пиче борије, кликују убојници, плачу жене, вриште ђеца, горе
куће, падају зидови, у'ватио се облак од дима, да сунца не
видиш над собом. Богами нелако: Ја, к'о аџамија, луд, невјеш',
не знам ку' ћу ни шта ћу, те ти с' искрадем да ме наши не
опазе, па ти с' увучем у један шкрип у брду више самога
града, ће ме ни ђаво не може наћ', па се прићућорим. А Шарац
уза ме. Он се већ начинио прави коњ; и ја га лијепо оседл'о и
заузд'о, па никуд без њега — ни из села у село. Отолен
сам ти, што ви рекох, стао, па сехирићим бој; и жив сам умро
од стра'а: шта ћ' из свег овог најпотље бит'.

Бој, бој у Касаби; бој, бој у Касаби,... а ја са мојијем Шарцем
једнако у шкрипу. Прибио се и извалио по некој маховини,
па никуд ни увом. Богами, тако за читава три сата. Док тек
но с' у једна доба сварда нешто иза мене хрррр.... Пренух а
срце ми стрецну к'о да с' опучи, и свега ме обузе дрхат к'о
да ме ко у снијезну засјеру баци гола; ђипих к'о згранут и
хитих очима за се, кад имаш шта виђет': — Жена,... Црно-
горка... Донијела тајин за хајошима чак из Црне Горе, чула
бој у Касаби, па с' упутила тамо; и, ће ће ти је белеј нанијет'
на ме, баш кад је никако не бих пожелно.

Како ме виђе ће лежим, раздрије се као воловоткиња: „А што
си се тун отега' ка' кравуљина, пукла ти срамотна погибија,
биволице ферцеговачка ниједна, што?!... Видиш твоју браћу ем'
онамо ће крв пролијевају и прскају им чела на четворо; а ти
с' извалио па пландујеш ка' жђетна жентурача, мрцу од мрца;
а ето те, колнк си, кобилу б' опаса' и то уза страну! Оружје
овамо, кад није за тебе, па да се ја бијем, кад теби не баста;
а ето т' ова опрегљача па ј' опаши, што ј' и за тебе, подреп-
ницо, мрцина подрепницо!“... Па хити баш к'о муња, па мени
једном руком шпагарицу иза паса а другом опрежину са себе
па мени у крило.

Ја се пренеразих од чуда, зинух, и ништа не знадох за ови бијели свијет. А Црногорка полеће један пут, брате си мој, па како ће посред ограшја. Богме, у које поизмаче, алавертих се: аха! Па скочих, те за њом; а скидох капу, а отискох клет' и богорадит': „Не кидај ми нос, не носи м' оружја, од моје стране бог и свети Јован! А, дајем ти божију тврду и не-саломљену вјеру, ниће с' уставит' нећу, док не загазим у дим од барута под самијем бедемом, па кад бих знао да ће ми с' одма' мозак просут' по ледини ха наступим на погониште,... салте ми врати оружје!...”

Чу жена, па с' устави и баци ми пушку преда ме, и заучиње: „На! И с ове стопе да с' иша' ће и други! А ја ћу да гле'ам ев' одовлен за тобом; па, ак' иће збандаш, горе ће те чудо снаћ' од смрти!”

Ја узех пушку, па се повратих за Шарина, притегох му четвере колане и петицу ибришим 'каницу, прекрстих се, па узјах а повиках: „Давор, Шаро, давор, добро моје! Сад је рѣда јали уграбит' поштење на тијесну кланцу и мегдану, јали свијет мијењат'. Но напријед, а помози јаки нејакоме!” Па накривих капу, наћулих уши, закрвавих очима, потегох ону јадо пушчицу, па наћерах помамна Шарина, посред Касабе. Нити знам кудије сам прош'о, ни кога сам срно, ни шта сам чинио, ни ништа на ови бијели свијет; до, тек кад се обрех на другу страну града, отворише ми с' очи и погл'ах: кад ми Шарац гази крв до кољена а мени лијева рука до лакта а десна тамаи до рамена у саму крв и гаревину умацупата. Хитих нешто руком за силај, док ми с' иза њега стаде истресат' олово, што су ме Турци гађали па не пробило; а маших се у џепове, кад али пуни пунцати турскије' носова што сам их та' дан поодсијец'о. Тако ти ја првом загазих у крв и отпочех јунаштво...

Јаков се зацену од смијеха. Смијао сам се и ја, и то дво-струко. Једно Геловој лакардији, а друго наглом расположењу Јакову.

— А нијеси случајно завирно у чакшире?... нашали се Јаков, и, одобровољен, пружи пољаку кутију да савије.

(Свршиће се)

ЈОШКИНА ПРИЧА

Јошка је мој давнашњи пријатељ. Студент је права, сиромашан али врло интеллигентан младић. Пре извесног времена штампам једну његову приповетку која је све нас, његове пријатеље, очарала својом дубином, лепотом и простотом, а исто тако и грађане његовог малог родног места, где је Јошка проводио дуже време чим би у престоници остао без срестава за живот. То мало место, близу престонице, било му је врло пријатно.

У њему је мој пријатељ доживио ову малу историју коју ми је испричао.

„Ти знаш, отпоче он, да ја на своје писање гледам још сасвим неозбиљно, схватајући врло добро положај „писца“ са „једном причом.“ Али слушај шта ми се догодило.

Седим ја једног дана у својој собици, — на недељу дана после изласка моје приче, замислио се и махиално преврћем Римско Право, кад зачух куцање на вратима.

— Слободно, — рекох, држећи то ће бити мој пријатељ који ме често походио. Али како сам се морао изненадити кад на вратима застаде Климент Чичанов, најугледнији адвокат у нашем граду и отац седморо деце међу којом је најстарије још девојка!

Бејаш, као што рекох, изненађен и поздравих га. Он уђе и кад се упознасмо, казавши своја имена, понудих му столицу. Кад он седе седох и ја.

Климент Чичанов је човек од четрдесет и више година, личан, оженио се као студент, сад има завидан положај, добру клиентелу и још породицу. Поглед му је јасан, глас металан, пун је али му је стас висок и прав. Лице му краси руса ботевска брада. У опште један од оних људи који су, поред заласка у године, још опасни за жене.

— Чиме вас могу услужити? упиташ га пошто он радознано гледаше у мене.

— Извините, зовете се Милев?

— Да, Јордан Милев, рекох.

— И студирате права?

— Да.

— Ви сте писац приповетке „Мала милост“ штампане у „Литерарном Животу“?

Погледах га тада зачуђено и немо се поклоних у знак потврде.

— Мило ми је, одговори он, што ћу имати једног будућег колегу и земљака писца. Код вас, писаца, као да је правило да сте сви правници. Због тога чините част и нашој струци и нама.

— Молим вас, рекох мало збуњено, — ми студирамо правне науке као и ви, као и сви правници, ради истог образовања. Мисао о раду на књижевности још нас нимало не занима.

— А сви ипак постајете списатељи а права остављате, — одговори он.

Ја ућутах пошто ми овакав разговор не беше пријатан. Наступи кратка пауза. За све то време он све као да се решавао да ме нешто запита.

— Ако би били тако љубазни да ми кажете — отпоче најзад адвокат неким колебљивим гласом — управо да ми дозволите да вас запитам колико вам је плаћено за ону причу?

— За коју?

— Па за ту штампану.

Ја се изненадих. Нисам очекивао ни то ни слично питање. Држао сам да је он први део разговора водио само из обичне пажње и учтивости и да је дошао до мене за сасвим другу ствар.

— Ах, ја бих вам то саопштио драге воље — одговорих отегнуто и неспокојно, али... знате... незгодно ми је због редакције.

Боже мој, шта да му кажем кад нисам примио ни пет пара! Није ми било угодно. Осећао сам у том часу, срамоту и за себе и за наше писце, и нашу књижевност и цео наш литерарни живот.

— Молим вас, ја нећу то никоме говорити, рече он. Будите, с те стране, спокојни.

— Па колико ви мислите?... — упитах полугласно.

— Је ли вам плаћено стотину динара?

— Ја се још више изненадих.

— Ах, да... не... како да вам кажем... једна приповетка... толике паре... наша литература...

— Онда сто педесет?

Ја се сав запањих.

— Не... ако вас баш то толико интересује — педесет динара.

— Само педесет! Тако мало за једну онакву причу! Како сте пристали да му је дате?

— Да, али, знате, књижевност није пазар.

Ја се готово збуних, не знајући шта да кажем даље. Он, међутим, говораше врло озбиљно да је та сума новаца врло бедна.

— Ево, изговори он најзад, желите ли ви да добијете за једну приповетку две стотине динара?

Ја отворих очи.

— Jeste, две стотине динара, понови он. И јоште онолико колико вам даду за штампање.

— Но, молим вас... ви —

— И имаћете их кад желите, или ујутру или сад одмах.

— Но, какву приповетку?

— Само ми ви реците јесте ли вољни — рече он одсечно.

Ја се збуних и заћутах. Две стотине динара за једну причу! Боже мој, толику суму није још нико у нас узео, а нек'мо ли ја, чија се сва дела састоје из једне приче! То је била просто срећа о којој се тада нисам смео усудити ни да мислим.

— Да... разуме се... хоћу, вољан сам, но шта желите, рекох тако лагано да једва сам чух своје речи.

— Услови су за то готови, — одговори он по адвокатски. Но све што ћу вам рећи тиче се моје части и карактера; зато нека и мој долазак и све то остане тајна. Него да пређемо на само питање. Ви ћете написати приповетку са оваквим садржајем: једнога адвоката; оца седморо женске деце, непрестано вара његова жена...

— Но! — узвикнух ја некако невољно.

— Вара га жена са једним писцем — продужи мирно адвокат. Имена, разуме се, ви ћете измислити. Исто тако и место, — нека не буде наш град.

И када мало заћута, продужи:

— Ето, само то. А оно што саставите, разуме се да буде литерарно, даћете да се оштампа. Изволите и обећану суму.

Адвокат извади четири банкноте по педесет динара и метну их на сто. По том се поклони и додаде:

— Само што скорије. Још вечерас ако сте слободни. Ја ћу бити даље од вас, као што вам рекох, да вас не будим. То су ваши списатељски послови.

После тих речи пружи ми руку и изађе.

Ја остадох као укопан.

А са стола ме посматраху четири банкноте по педесет динара.

Непрестано су ми се вртеле по глави адвокатове речи. А при сваком приласку столу погледи су ми падали на четири банкноте.

Какво богатство! Две стотине динара!

И одједном почех размишљати о адвокатовим речима.

Шта је све ово, Боже мој? Зашто ли ће му ова прича? Зашто ју је тако скупо платио и зашто је баш мени дошао? Зашто жели да све то остане у тајности?

Зашто?

И одједном ми, у том тренутку, блесну у глави: но, па он је адвокат, он има седам ћери! То је сушта истина!

А..а!.. — узвикнух. — Овде се крије нека замисао, некакав план.

И ја се опоменух, како се у граду говори, да он није добро живео са својом женом, вређао ју је и кињо, посећивао туђе жене, а последња два месеца нарочито удовицу једног официра, са којом је, како у вароши говораху, имао чисто супружанске односе. Та необично лепа удовица била га је много занела, и ја сам имао да кажем за њу најлепше речи.

И такав човек, тај адвокат, желео је да се разведе са женом са којом је изродио седам ћери и да узме лепу официрку. Ради остварења те намере изабрао је мене. Ја треба да напишем причу, у којој је неки адвокат, преварен муж, вара га жена се неким писцем... Кад буде после прочитао моју причу, он ће бити несрећан пред светом и дознаће бајаги, да је он послужио за мотив писцу, као преварен муж и да је то његова жена о којој се говори по вароши, а он ништа не зна.

Хм!.. Како је то вешто скројено! Какав адвокатски ум! Значи... ја да послужим као средство!

Моје име, и мој таленат! И то да буде моја друга приповетка! Пфуј, како је то гадно! Зар да улетим у такву мрежу?

И у том часу, кад сам стигао до стола, очи ми падоше на банкноте.

Одједанпут богат! Две стотине динара! Они су моји! Шта бих све могао са њима да створим!

Али ме расхлади у томе часу помисао, зар да се продам за две стотине динара, да помогнем остварењу једне паклене намере!

Колебајући се, одједном узвикнух: Не!

Бацих последњи поглед на банкноте, одједном их зграбим, стрпам у џеп и излетим на поље.

Трчао сам да што лакше одолим пријатном осећању које ми буђаше додиривање банкнота по кожи на руци. Сретох адвоката баш кад је хтео да изађе из канцеларије. Кад му се приближих он се обрадова.

— Не могу, нећу да пишем ону приповетку! викнух. Ево вам ваше паре.

И дадох му банкноте.

Он оста зачуђен, са разрогаченим очима, толико га ово изненади. Ја не рекох више ни једне речи, и пођох вратима.

Чух само како он рече, по мом изласку:

— Глупаче! Не умеш да се користиш. А могао си ми узети и пет стотина динара. Дуго ћеш још гладовати!..“

О бугарског — р.

ГЛАД

РОМАН

Четврти део.

(16)

— Добро вече!

Мене поздрави „Девојка“.

— Добро вече! — одговорих расејано.

Гледао сам на „Девојку“ неко време, докле га напослетку не познах.

— Но, како иде? — упита он.

— Тако, добро... по обичају!

— Чујте, кажите ми, значи, ви сте још код Кристи?

— Кристи? —

— Човече, како то говорите, зар ви не служите као књиговођа код Кристи?

— Ах! Не, то је свршено. Није било могуће радити са оним човеком; није се могло сносити.

— Зашто?

— Ах, једном сам учинио грешку у записивању, и ето...

— Лажну?

Лажну? „Девојка“ отворено питаше, да нисам ја учинио фалзификат. Ја гледах на њега, осећах се дубоко увређеним и неодговорих.

— Ах, Господе, то се свакоме може десити! — рече ми он утешно.

Он продужаваше мислити, да сам ја учинио фалзификат.

— То се може свакоме десити? — упитих — да учини фалзификат? Чујте, мили, ви баш мислите, да сам ја способан на тако штогод? Ја—то?

— Но, драги мој, мени се чини, да сте ви тако јасно казали...

Ја оборих главу, окретох се од „Девојке“ и гледах на улицу. Мој поглед паде на лепо одело, које се приближаваше к нама, на женскињу упоредо с мушким. Да се нисам разговарао са „Девојком“, да не бејах осумњичен његовим грубим подозрењем, да не оборих главу и, у неколико увређен, не окретох се од њега, то би ово лепо одело, на жалост, прошло мимо мене, не обратив моје пажње. И шта ми је стало за њим? Мени, и то ако ово одело буде још какве собарице Нагел?

„Девојка“ је стајао и говорио, и трудио се да исправи своју несмотреност, ја га апсолутно не слушах, ја сам за све време стајао и гледао на лепо одело, које се кретало по улици. И у грудима мојим уздрхтало је узбуђење, као танки убод; ја шапутах у себи, шапутах, не мичући уснама:

— Илајали!

Сад се и „Девојка“ окрете, приметивши идућу даму и господина, поклони им се и гледаше за њима. Ја се не поклоних, или, може бити, и поклоних сам се незнајући. Лепо одело кретало се је по Карла-Јохану и изчезло.

— Ко ли је то прати? — упита „Девојка“.

— „Херцог“, зар нисте видели? Тако звани „Херцог“. А познајете ли даму?

— Да, мало. А ви знате ли је?

— Не. — одговорих ја.

— Мени се учини, да се ви тако ниско поклонисте?

— Поклонио се?

— Ах, бајаги ви се нисте поклонили? — рече „Девојка“. — Чудновато! А она је на вас гледала за све време.

— Откуда ви то знате? — упитах ја.

Он је, у самој ствари није знао. То је било једнога вечера, у јесен. Беше доцкан, било их је три весела човека, они тек што су изишли из „Гранда“, срели су ту женскињу саму иза Камермајера и разговарали се с њом. Испочетка она се устезала; но један од веселака, човек, који се не боји ничега на свету, отворено се понуди да је отпрати дому. Неће јој ни длака на глави фалити, како се каже, просто ће је довести до капије, ради уверења, да се она заиста вратила кући, иначе он неће моћи заспати сву ноћ. Они су пошли, и он је говорио без престанка, час о једној ствари час о другој, називао је себе Волдемарон Атхердагон и издавао се за фотографа. Напослетку она се морала смејати веселом пратиоцу, њена хладноћа ни у колико га није збуњивала, и ствар се свршила тиме, што ју је он отпратио.

— Но, и шта је било даље? — упитах ја и зауставих дисање.

— Даље? Ах, непитајте то! — Она је — дама.

За један тренут ми смо оба заћутали, како „Девојка“, тако и ја.

— Ђаво да га носи, тако ето „Херцог“! ето какав је он! — додаде он замишљено. Али је ето она заједно са тим господином, и нећу за њу да знам.

Ја продужих ћутати. Но, разуме се, „Херцог“! Одлично; Шта је мени до тога? Ја сам јој пожелио срећу са свима њеним лепотама, срећу сам јој пожелио! И ја се старих утешити себе худим мислима о њој, с истинским задовољством гурах је у благо. Само ме је раздражило, што скидох капу пред тим паром, ако сам заиста то учинио. Зашто сам морао скидати капу пред таким људима?

Ја више не тужић за њом, ни мало; она је савршено престала бити лепа, она је поружњала, — ђаво да је носи, како је увела! Врло је могуће, да ме је спазила; то ме није обрадовало; може бити, да се у њој појавило кајање. Али ради тога само ја неморам падати на колена и поздрављати је, као суманут, особито, како је тако подозриво увела у последње време. „Херцог“ је ју могао одлично узети, молим вас! Може бити, доћи ће дан, када ћу ја гордо проћи мимо њу, чак и не обазревши се на њену страну, може се десити, да ћу ја допустити себи да ово урадим чак и у том случају, кад би она гледала у мене упорно и била у лепом оделу. Врло се лако може десити! Хе-хе, то ће бити величанствено! Ако ја будем знао за себе, то ја, молим, могу свршити своју драму још те ноћи, и у току осам дана бацићу фрјокен на колена, са свима њеним лепотама, хе-хе, са свима њеним лепотама!..

— Збогом! — рекох ја полазећи.

— Но „Девојка“ задржа ме. Он рече:

— Но чиме сте ви заузети вечерас?

— Заузет? Пишем, наравно. Чим се могу ја занимати? Ето ја само од тога и живим. У садашње време ја радим на великој драми „Знамење Крста“, средњевековно суже.

— Ђаво да га носи! — искрено повика „Девојка“. — Ако ви то напишете, тад...

— Отоме ја много небринем! — одговорим.

— Кроз осам дана, надам се, ви ћете многога чути о мени.

И ја одох.

Вративши се кући, тај час обратим се својој газдарици и замолим да ми да лампу. Било ми је врло важно да добијем лампу; нехтедох лећи ту ноћ, моја ми се драма врзла по памети, и ја сам тако тврдо рачунао написати ваљан чин до ујутру. Ја изложих дами своју молбу врло смерно, и ако приметих у ње незадовољну гримасу, што сам се опет вратио кући. Готово сам свршио знамениту драму, — рекнем: — недостаје ми свега две сцене. И ја напоменух, што ју могу дати ком било театру, нечекавши да молим. Ако би она учинила мени ову велику услугу, то ја..

Но у газдарице није било лампе. Она мишљаше, но неможе се никако сетити, где јој је била лампа. Ако бих ја могао почекати до дванаест сати, то бих, молим, добио лампу из кујне. Зашто ја некупим себи свећу?

Ја заћутах, неимадох ни аспре за свећу, и она је то одлично знала. Савршено, моји планови су се опет покварили! Служавка је седела с нама, она је просто седела у соби, у кујни њеној, значи, лампе нису ни палили. И ја стајаш и гледах све то, али више ни шта не рекох.

Наједанпут ми служавка стаде говорити:

— Недавно чини ми се, да сте ви изишли из дворца? Били сте сигурно на ручку? — И она се громко засмеја над овом шалом.

Ја седох, узех своју артију да пробам урадити шта било, седећи овде. Држах хартију на коленима и енергично гледах у земљу, да се небих расејао; али то није помагало, ништа није помагало, немогах ни маћи. Уђоше две девојчице газдаричине и почеше лармати с мачком, са ужасно великом мачком на којој готово не беше ни длаке; кад би јој оне дувале у очи у њима би се појавиле сузе и текле би по носу. Муж и још два човека седели су за столом и играли карте. Жена само беше занета, као увек, она је седела и шила. Она је врло добро видела, да ја не могу писати у сред таквога шума, али није водила рачуна о мени; она се чак осмехнула, кад ме је служавка упитала, да ниси био на ручку. Сва кућа опходила се самном непријатељски; другом речи неопходна потреба издати моју собу другом дотерала је дотле, да су самном почели поступати, као са непознатим. Чак и ова служавка, мала црнока улична девојка с косом на челу и савршено плоснатим грудима, смејала се надамном после вечере, кад би ја добио своје намазано парче хлеба. Она ме често запиткиваше, где ја обично ручам, јер она никад није видела да сам ја свраћао у Гранда. Било је јасно, да она знађаше за мој бедни положај и чињаше себи задовољство да ми напомиње о том, Ја наједанпут станем мислити о свему овом и не имадох снаге наћи ни једне трунке за моју драму, моји покушаји узалудни; у мојој глави настаје шум, и на крају крајева мени дође да бацим рад. Метнем артију у џеп. Девојка седи право предамном, а ја гледам на њу, гледам на те уске груди и на пар мршавих плећа, која још чак нису ни израсла, колико треба. Шта јој је било? Баш кад бих ја изашао чак и из дворца, па шта из тога? Јели то могло њу увредити?

У последње време она се нагло смејала нада мном, кад се ја на моју беду спотакнем на степеницама или закачим за ексер и раздерем своју хаљину. Колико јуче, она је покупила моје забелешке о драми, и читала их у соби на сав глас исмејавајући их, и ругајући ми се. Ја ју никад не увредих, и не могу да се сетим, да сам икад од ње тражио ма какву услугу. Напротив, после вечере сам себих спремах постељу на патосу у соби и не хтедох је трудити. Она ми се подсмевала још и за то, што је мени опадала коса. У умиваонику пливала је коса изјутра, и она се томе смејала. Ципеле у мене беху доста рђаве, особито једна, која је пала под кола патоварена хлебом, она се и томе подсмејавала. — „Бог с вама и с вашим ципелама! — говораше: — погледајте, оне су веће него псећа кућица!“ Била је занета у праву, моје ципеле беху изношене: но сад их ја не могах заменити другим.

Докле сам седио, сећајући се свега и дивећи се томе јавном непријатељству служавкином, девојчице почеше дирати старца на кревету. Оне обе скакаху око њега и забављаху се. Обадве узимаху сламчице и гураху му у уши. Ја их гледах неко време, и не хтедох се мешати. Старац не мицаше ни прстом у своју одбрану; он само гледаше на своје мучителице бесним очима, док га оне гуркаху, и

махаше главом, да би се ослободио сламчица, које вираху из његових ушију.

Та ме појава све више и више раздраживаше, не могах да је се ослободим. Отац дизаше очи од карти и смејаше се девојчицама; он чак обраћаше пажњу и својих партнера, на све, што се догађало. Зашто се старац не мицаше? Зашто он не одбије рукама девојчице? Учиних корак до постеље.

— Оставите их! Оставите их! Он је шлогиран, — крикну домаћин. И из страха, да се не бих нашао ноћу напољу, просто се бојам својим мешањем у ову историју изазвати у човека незадовољство, ја ћутећи вратих се на своје старо место и сеђах најсмерније. Зашто ја да ризикујем свој конак и храну, мешајући се у породичне ствари? Никаквих шала због полумртвог старца. И ја се осетих тврд, као кремен.

Мале девојчице не прекраћиваху своје игре. Њих је занимало, што се старчева глава није могла ни помаћи и оне му бацаху сламу у очи и у ноздрве. Он гледаше на њих разјареним погледом, он ништа није говорио и не могаше маћи рукама. Наједанпут прикупи снагу и плуну једној од девојчица право у лице; он се опет напреже још и плуну на другу; али је непогоди. Ја сам стајао и гледао, како домаћин баца карте и притрча кревету. Он беше сав поцрвенуо и викну:

— Зар ти смеш плувати људе право у очи, матора животињо!

— Но, Боже мој, они му не дају мира! — викнух ја, немогући трпети.

Но стајао сам цело време и бојао се, да ме неистерају, зато сам и викнуо не баш особито само сам дрхтао свим телом од узбуђења. Господар се окрете мени.

— Гле! Шта се ви трудите, ђаво да носи? Држите добро њушку, то је све; тако ће боље бити.

Но сад се разлеже глас домаћице, сва се кућа напуни вике.

— Ви као да сте с ума сишли и побеснили! — викаше она. — Ако ви желите овде остати, то обадва пазите на себе, то је што вам кажем. Хе, мало је што дајем стап и храним гмизавце, него изволите трпети читав пакао у кући? Али ја то недопуштам? Ш-ш! Ћутите, дрекавци, и убришите носеве ја се сама бринем за вас. Нечувено! Јавља се свет управо с улице, не имајући чак ни гроша за маст од вашки, и почиње лармати у ноћи и свађати се са домаћима. Ја то нећу да знам, разумете ли, можете се чистити одавде, сви, ко је год овде туђи. Хоћу да имам мира у својој кући, ето то је!

Ја ништа не говорим, чак уста не отварам, већ опет седох пред вратима и слушах ларму. Дерали су се сви, чак деца и служавка, која се труђаше да објасни, како је почела свађа. Да сам ја ћутао, то би све брзо прошло, наравно, да ја не проговорих, — ништа не би ни било. Али шта сам ја могао рећи? Кад не би зима била напољу, и кад се не би примицала ноћ? Да ли би било умесно лупати по столу и одбијати од себе увреду? Нигде излаза! И ја сеђах мирно и не оставих

дана, премда су ми га готово одказали. Упорно гледах на зид где ви саше лик Спаситеља, и упорно одбијох све примедбе газдаричине.

— Ако вам је угодно да се опростите мене, госпођо, то ништа лакше, — рече један од играча.

Он устаде. Други играч такође устаде.

— Не, није реч о теби. Ни о теби, — оба двојици одговори домаћица. — Кад је реч о томе, ја могу казати, о ком сам говорила. Кад је реч о томе. Тада ће се видети, о коме је...

Она говораше отворено, наносаше ми ударе са малим ситницама и јасно је исказивала своје речи, како бих ја што боље разумео. Спокојство! — рекох ја самом себи. — Само спокојство! Она ме није молила да се удалим, није потпуно јасно нашла, није управо. Никакве озбиљности с моје стране, ни сенке гордости! Отворити уши добро!... Било је чудновато — зелена коса у Христа на икони... Она беше врло налик на зелену траву, или да се отвореније изразим, на густу шумску траву. Хе, савршено правилна примедба с моје стране, — на изванредно густу шумску траву... Читав ред ненадних асоцијација изређа се у мојој глави тога момента: од зелене траве до места у писању, где се говори, да је сав живот — као трава, обливијена огњем, са свију страна до страшнога суда, када ће све изгорети у огњу, затим мали прелаз на лисабонски земљотрес, затим преда мном се миче нешто налик на шпанску пливачицу и поточићи из црног дрвета, које сам ја видео у Илајали. Ах, све је — прах! Као трава, обавијена огњем! Све се свођаше на четири даске и покривач — у гробље Андерсен, у пролазу на десно...

Све се то мицало у мојој глави у овом очајном моменту када је домаћица била готова истерати ме напоље.

— Он не слуша! — крикну она. — Ви морате напустити моју кућу, разумете ли? Бог с нама био, те није овај човек сишао с ума! Овога часа да одлазите, то је све што вам се каже.

Ја погледах напоље, не зато, што бих отишао, са свим не зато што бих отишао; мени сину брза мисао: буде ли у вратима кључ, заврнуо бих га и затворио се заједно са осталим, само да не одем. Мноме је овладао хистерични ужас пред могућности да се понова нађем на улици. Али у вратима не беше кључа, и ја устах; више не беше никаквих нада.

И наједанпут гласу женином придружи се и глас домаћинов. Ја бејох ван себе. Човек који ми тако грозаше, сад неочекивано приђе на моју страну. Он рече:

— Не могу се изгонити људи из куће ноћу, као што знаш. То је противно закону.

Ја незнађах, противи ли се то, о томе не мишљах, но ваљда је било и тако, јер жена врло брзо дође себи, умири се и престаде разговарати са мном. Она чак изнесе преда ме два намазана хлеба за

вечеру, али ја их не хтедох узети, — из саме благодарности према мужу нисам их узео, изјавивши, да сам ја већ вечерао у вароши.

Кад сам напослетку изишао, да се спремим да легнем, газдарица је пошла за мном, стала на прагу и громко узвикнула, у то исто време како је њезин огромни, бремени трбух испупчио се право према мени:

— Но, дакле, ви ћете спавати овде последњу ноћ, то да знате.

— Врло добро! — одговорих ја.

Сутра ћу, молим, постарати се за квартир, само ако се ја побоље побринем. Где било наћи ће се склоништа. А сада, радовао сам се, што нисам остао без крова ове ноћи.

Спавао сам до пет-шест сати изјутра. Кад сам се пробудио, јоште се не беше расвануло, али ја још једнако не устајох; пошто је било хладно, спавао сам, не свлачећи се, и није ми било ни нужно да се облачим. Напивши се мало воде, полагао отворих врата и изиђох, бојећи се, да се понова не сретнем са домаћицом.

Полициски, неспававши тако рећи сву ноћ, био сам јединствено живо биће, које виђах на улици; не много затим два човека почеше гасити фењере. Ја иђах тамо-амо без циља, уђох у Црквену улицу и кренем се у град. Озебао и санан, са уморним од дугог пута ногама и леђима и врло гладан, ја седох на клупу и дремах дуго време.

У току три недеље ја се храних искључиво намазаним хлебом, који ми је давала моја газдарица јутром и вечером; сад прођоше већ часови, како једох последњи пут, напослетку је све замрло у мени, и тражио сам само што пре да изађем. С овом мишљу ја наново задремах на клупи...

Пробудио ме је разговор око мене и, посмотривши мало, видео сам, да је било већ сасвим свануло, и све је већ било на ногама. Сунце изашло над брдима, небо је било бело и нежно, а, радујући се светлоте јутру после многих тамних недеља, ја заборавих све јаде, и учини ми се, да је много пута бивало горе. Погладих се по грудима и запевах мали одељак једне песме. Мој је глас звонио тако болно, тако је слабо звонио но и дирнуо ме до суза. Овај диван дан, бело, обасуто зрацима небо дејствовали су тако силно на мене, и ја заплаках гласно.

— Шта вам је? — упита некакав човек.

Ја не одговорих, само продужих даље, кријући лице од свију људи.

Дођох на пристаниште. Велики шлеп под руском заставом истова-риваше угаљ; прочитах назив: „Копехоро“. Ја дуго време употребих да разгледам све што се налази на томе иностраном броду. Очевидно он се већ почео празнити и, негледајући на баласт, показиваше већ IX фунти над водом, и када су радници газили по палуби тешким ципелама, све је издавало празан шум.

Сунце, свет, слан мирис мора, сав тај занети и весели живот узбуђивао је мене и терам моју крв да ради живље.

Наједанпут сину ми у глави, да бих, молим вас, могао написати две сцене драме, седећи овде. И извадих своје листиће из џепа.

Ја се приготовљах да саставим мисао за монаха, мисао, која је била дужна пламтети снагом и нестрпљивошћу; али ми се то не даваше.

Тада прескочих монаха и хтедох наћи речи, за судију Оскврнитељнице храма, и написах пола странице тога говора, затим стадох. Мојим речима не достајаше потребног одјека. Гад око мене, песме радника, грмљава ланаца, мало су приличили атмосфери тамнога, заћуталога, средњевековног, мојој је драми потребно нешто као мрак. Ја скуких хартију и устадох. Но сад је било све у реду, ја разумно осетих да ће се наћи где било, ако само све пође као што треба. Кад би само имао ја пристаништа! Мислећи о овоме, зауставих се на сред улице, но не знађах ни једнога тихога местанца у целој вароши, где бих се могао задржати неко време. Не бејаше другога изласка, него вратити се у „собу за склониште.“ Ја се зауставих код ове мисли, дуго време уздржавах се, да то није угодно, но непрестано иђах напред и приближавах се к затвореноме месту. Савршено, то је било жалосно, познавајући себе, то је било ниско ништа није помогло. Али ја не бејах сасвим горд, ја могах громко објавити, да сам једно од најмањих створења каквих има у садашње време.

И уђох.

Стадох пред вратима и још се једном окуражих. Било, шта било, дужан сам решити се! Зар то све није ситница? У првом, то ће све бити да се продуже само неколико часова, у другом, да ме сачува Бог, ако бих ја кад било опет тражио склоништа у овом дому. Уђох у двориште. Корачајући по том неравном камењу у дворишту, ја све још бејах у нелоумици и у мало се не вратих испред самих врата. Стискох зубе. Не, даље неумесна гордости! У најгорем случају, ја се могу извинити и рећи, да сам дошао да се опростим, поздравим, као и што следује, и да уговорим односно мојега малога дуга за квартир. Отворих предња врата.

Мирно застадох. Право предамном, свега у два корака, стајаше сам домаћин, без капе и без капута, и гледаше кроз кључаоницу у своју собу. Он ми даде ћутом знак руком, да станем мирно, и опет гледаше кроз кључаоницу. Стајао је и смејао се.

— Одите овамо! — рече он шапућући.

Ја приђох на прстима.

— Погледајте! — рече он и смејаше се тихим, срдачним смехом — Видите! Хи-хи! Где они леже! Погледајте старца! Ви видите да је старац!

У соби, на кревету, наспрам мене, ја спазих две фигуре, газдарицу са „Олујом“: на тавном оделу, сијале су се њене беле ноге. А у постељи до другог зида, сеђаше њен отац, ударен шлогом старац, и гледаше, одупревши се на руке, згрчен по обичају, не могући се дићи...

Ја се вратих своје домаћину. Он је имао грдне муке уздржати се од громког смеха. Држаше се руком за нос.

— Видесте ли старца? — шапуташе он. — Ах, Боже мој, видесте ли старца? Он седи и гледа! — И тад се поново наже на кључаницу.

Ја дођох прозору и седох. Тај појав унео је немилосредни перед у све моје мисли, и преврнуо тумбе моје богато надахнуће. Но, шта је мени до тога. Ако се је сам муж помирио с' тим, а добивши бољу угодност то ја нисам имао ни најмањег основа бунити се. А што се тиче старца, старац — као старац. Он то, молим вас, није ми пут видео; може бити, он је седео и спавао; Бог зна, да није он и умро. Мене ништа неби изненадило, ако би он био и мртав. Моја савест беше спокојна.

Ја опет извадих рукопис и хтедох одагнати све стране утиске. Ја се задржах на половини фразе у говору судије: „Тако говори мени Бог и закон, тако каже мени савест мојих мудрих људи, тако говори мени и моја сопствена савест...“ Ја погледах на прозор, да смислим, шта вели њему савест. Слаби шум допре до мене из собе. Ну, то ме није узнемиравало, ни уколико ме није узнемиравало; Старац је уз то умро, може бити, умро је данас у четири часа из јутра; може бити, мени је било са свим равнодушно, за тај шум. Зашто сам ја, ђаво да ме носи, седео и мислио о њему? Спокојство!

Тако мени говори моја сопствена савест...

Но све је било у завери против мене. Човек стајаше не са свим мирно код кључанице, од времена на време ја слушах његов пригушени смех и гледах, како се тресе; и оно што се дешавало на улици расејавало ме је. Мали дечак возио се је на саоницама противним тротаром; он се није надао никаквој беди, просто везиваше дугачку хартију и нечињаше ништа хрђаво. На један пут скочи и стаде се ругати; он истрча на сред улице и примети човека. Крупног човека са рићом брадом, који се показа на прозору другог спрата и пљуну му на главу. Малишан плакаше од срџбе и беспомоћно шиљаше клетву на прозор, а човек одозго смејаше му се у лице; тако прође, молим вас, пет минута. Ја се окретох, да не гледам сузе дечије.

Тако говори мала моја сопствена савест...

И не могах се маћи одатле. Напослетку све се у мени поче спутавати. Мени се чини, да све што је написано ником се не допада, да је цела идеја рђава. Немогуће је било говорити о савести у средњем веку, савест је првом пронашао учитељ драма Шекспир. Наравно да је сав мој рад неверан. Може бити, да у овим хартијама нема ничега лепога. Ја се понова латих њих и тај час разреших своју сумњу, нађох величанствених места, доста дугих одељака несумњиве вредности. И у мојим грелима плану опет заносни жар да се наново машиним дела и довршим драму.

(Наставиће се)

ИЗ ПОЛУПРОШЛОСТИ

Французи на Дунаву

На основу парискога уговора од 30. марта 1856 године, изведен је на Дунаву и Сави један интересантан покушај којим су и Французи хтели да искористе слободу пловидбе коју је тај уговор нудио.

Око јуна месеца те године, дакле одмах на три месеца по закључењу уговора, пишу тадање наше новине: „Поодавно поговарало се у нашој вароши да ће нас један пароброд француски посетити. Међутим није се ништа о њему поуздано знало, док 14. ов. мес. једна телеграфска депеша неогласи долазак у Оршаву пароброда који се зове „Лионе“.

Путовање тога брода уз Дунав пратила је наша јавност и наше грађанство са нарочитим интересом јер је то, као што новине рекоше: „Први пароброд који из дољнег света долази“.

И само „правитељство“ било је врло расположено према овоме француском покушају Новине веле: „Капетан његов (т.ј. тога пароброда) г. Мањан, пошто није могао добити думенцију од подунавског паробродског друштва, обратио се на овдашњег генералног консула француског г. Дезесора који је код високог правитељства нашег поитао измолити наредбе које су капетан Мањану све могуће олакшице на расположење ставиле“.

Ваља знати, да је „ономе“ који је упућен да сондира могућност и рентабилност пловидбе на нашим водама, био морски брод и да је у толико теже прошао Ђердапом, као и у толико веће интересовање изазивао. Новинарски извештаји веле да је брод савладао тегобе ђердапске „пошто се девет пута са овим увек разјареним елементом у борбу пуштао“. А пошто се аустријско паробродско друштво одмах од почетка показало тако непријатељски расположено према овом покушају, те ни „думенцију“ није хтело позајмити, то је „Лионе“ од Ђердапа уз Дунав ишло врло лагано и обазриво, мерећи стално стање и дубину воде и најзад је 20 јула стигао под Београд „имајући на почестном месту, док је поред града пловио заставу турску, која је одмах србској место уступила, чим је пароброд град обишао“.

Долазак првог француског брода под Београд, била је читава свечаност. Маса света искупила се и била на обали. Чим је дошао под град, са брода је испалин двадесет и један поздравни топовски метак на шта

су одговорили и Турци с града и Срби из вароши. Свету је било слободно разгледати брод, и то се ишло као на чудо. Сутра дан је посетио брод и сам Кнез па и Паша. Кнез је дошао са кнегињом и дочекан је на броду врло свечано а француски мрнари са лађе поднели су Кнегињи и један богат букет цвећа бранога дуж дунавске обале.

„Лионе“ се задржао мало дана на београдској обали јер је његова задаћа била да испита и Саву, како би после, акционарско друштво коме брод припада, могао организовати сталну пловидбу Савом и Дунавом. С тога он већ 24. јула креће уза Саву а, да би се капетану Мањану олакшало споразумевање са српским властима и становништвом дуж обале савске, путује на истој лађи до Шапца и г. Јован Ристић.

Овој даљој пловидби претходио је циркулар аустриског паробродског друштва које је ово издало војним капетанима у коме им препоручује да француском броду никакву помоћ не указује па ма био у највећој нужди и само кад живот људи који су на броду буде у опасности, ове да спасава али брод никако.

„Лионе“ је на путу до Шапца са највећим усхићењем и демонстративно дочекиван. Код Шапца је сишао г. Јован Ристић, а „Лионе“ је наставио сам пут до босанскога Брода као крајње тачке пловидбе.

Док се бавио у Броду, омањила је вода и „Лионе“ није могао натраг, те је пробавио читав месец дана у Броду. Но и то време од месец дана, није било без догађаја. Капетан Мањан преживео је у Босни читаву једну авантуру а аустријско паробродско друштво позвало је у помоћ аустријску штампу увек готову на измишљања и денунцијације.

Капетан Мањан је сваки други или трећи дан излазио у оближња села те набављао храну за посаду са брода. Тако једнога дана пође он са једним мрнарором али их пресретну пет хајдука, мусломана, и опљачкају им сав новац и сатове. Но капетан Мањан не буде лењ, већ се врати на брод и дигне целу своју посаду (петнаест људи) па крене у потеру за хајдуцима и када их стигне развије јуначку борбу, која је трајала два пуна сата. Најзад разбије и победи хајдуке, отме им свој новац а животе им опрости.

Док се капетан Мањан тако борио тамо, дотле је аустријска штампа сипала измишљања као из рукава. Најпре су аустријски листови донели како на лађи „Лионе“ има и један мрнар родом бошњак кога су французи повели у нарочитој цели; па онда, како су добили из Брода извештај да су француски брод „зраке сунчане расушиле и раствориле“. А кад је крајем августа почела вода да надолази и настали изгледи да се „Лионе“ скоро у Београд врати, тада га аустријски лист „Presse d' Orient“ денунцира пред Турцима како је баш овај брод „Лионе“ за време кримске војне, код Исмаилова, највише помогао руском ђенералу Андерсу да руши турске градове. „Лионе“ је, по речима тога листа, помогао Русима да поруше турске градове тиме, што је три пут от-

пловио од Исмаилова у Одесу и преносио топове и авантопове као и муницију Русима.

„Лионе“ се вратио у Београд 2. септембра здрав и читав, поред свега тога што се по аустријској штампи „расушио и растворио“ и презимио је ту зиму код Аде Циганлије и то натоварен са 156 турских топова, које је на пролеће имао да однесе низ Дунав. И Турци су му поверили своје топове, поред свега тога што је, по аустријској штампи, додавао Русима топове да руше турске градове.

„Лионе“ се у пролеће 1857 године вратио низ Дунав, а отпловио у Француску да поднесе реферат своме друштву. Крајем те године и целе 1858. вођени су преговори између наше државе и француским друштвом чији је преставник био капетан Мањан и најзад 17. септембар 1859. године закључен је уговор, по коме се француско друштво обавезује да са шест бродова одржава непрекидан саобраћај између Београда и Марсеља, као и уредну пловидбу дуж српске обале. У накнаду за то, наша држава даје француском друштву силне концесије и рудник Мајдан-Пек.

И одмах затим „Српске Новине“ јављају: „Капетан Мањан, онај исти који нам је са француском лађом први у госте дошао, изашао је с читавом флотилом из Роне и упутио се к доњем Дунаву.“

А 1860 године, 1. јануара, већ излази позив на упис акција „француско-српског друштва за пловидбу.“ Сам Кнез је уписао 200 акција у вредности 20.000 талира.

Осмога априла 1861. године ово је друштво отпочело пловидбу на Сави и Дунаву. Канцеларија друштвена била је на Стамбол-Капији.

Колико је било расположење наших званичних кругова према овоме друштву показује и околност, што је министар председник давао и дипломатске ручкове на лађама. Такав је један био и 14. јула 1861 године на лађи „Било“ на коме је ручку био и Етем-паша.

ДРУШТВЕНА ХРОНИКА

После митинга.

Биће нешто више од две хиљаде година како ја посећујем разне митинге и зборове. Био сам на ономе познатоме митингу, на коме смо донели резолуцију и осудили издајничко држање Исуса Незаречанина; био сам на ономе митингу кад смо попели Петра Амијенског на магарца а после на оном митингу кад су попели мене на белог коња, као и на

све остале митинге старог, средњег и новог века. И, ако хоћете да вам се исповедим, поводом митинга и резолуција ја сам и изрекао ону познату моју реч: „све је то већ једном било!“

Па ипак има неке разлике и та разлика по свој прилици потиче од писмености. Пре, док смо били неписмени ми смо резолуцију, коју би донели на митингу, да је не би заборавили одмах извршивали; сад од како смо писмени, те можемо написати шта желимо и шта хоћемо, сад нам је већ лако. Деси нам се каква неправда или невоља, а ми се зберемо на митинг, изразимо гнушање, напишемо то на папиру и онда метнемо лепо у архиву, уверени да се то не може ни избрисати ни заборавити.

А најзад и право је да буде неке разлике измеђ некадањих и данашњих митинга и резолуција. Јер, замислите како би то изгледало да се на ономе митингу на Орашцу 1804. године овако говорило и решавало, као ово одомад, или да је ономад онако говорено и решавано као на Орашцу 1804 године? Ако ту слику не умете себи да представите, све ћу вам ја изнети.

Замислите дакле митинг сазван на Орашцу на дан 20. јануара 1804 године. Отвара га г. Станоје Главаш лепим и пригодним говором и предлаже да се г. Ђорђе Петровић звани Црни избере за председника митинга.

Г. Кара-Ђорђе заузима председничко место и благодарећи збору на поверењу, даје реч једноме од сазивача господину Станоју Главашу.

Г. Станоје Главаш: Браћо. Стање наше браће постало је до крајности несношљиво, и ми смо позвани да размислимо о мерама које треба предузети да би се нашој поробљеној и намученој браћи помогло. До душе ми са пуно поуздања и поверења можемо гледати у Европу у толико пре, што нас је она у племенитој тежњи да одржи мир на Балкану преко својих преставника убедила да тиме, што нас Турци убијају и натичу на кочеве, нису никаква наша национална права повређена. (Тако је!) Ја сам мишљења, господо, да ми својим држањем и ћутањем у приликама када нас муче, треба да докажемо Европи да смо ми елемент реда и мира на Балкану. (Тако је!) С тога ја, браћо, предлажем да се донесе једна резолуција у којој би се изјавило гнушање према зверствима која се чине према нама и да се позове влада да предузме енергичне мере за заштиту српскога живота! (Дуготрајно: Тако је!)

Г. Кара-Ђорђе: Коекуде, има реч господин Ђуша Вуличевић.

Г. Ђуша Вуличевић: Ја се у главном слажем са мислима које вам је изнео мој поштовани предговорник господин Станоје Главаш, и имао бих само да учиним једну допуну његовог предлогу. Нас кољу, тај факт стоји али ми не можемо за љубав једне такве ситнице што ће нас пет шест хиљада натаћи на кочеве, реметити мир на Балкану, који Европа жели да очува. С тога сам ја да наша резолуција не буде написана

распаљивим тоном већ озбиљно и достојанствено како би собом казивала да је израз људи који радо пристају да седе на кочевима и да виси обешени о крушке за љубав мира који Европа жели. (Тако је! Тако је!)

Г. Кара-Ђорђе: Господо, позивам господина Јанићија Ђурића да прочита нацрт резолуције. Изволите господине Јанићије, по души вас, прочитати.

Г. Јанићије Ђурић: (Чита нацрт резолуције која гласи):

Грађани свих редова, сакупљени на данашњем митингу на Орашцу, а по саслушању свих говорника једногласно констатују:

1. да је услед анархије која је овладала у турској империји, доведен у питање опстанак наш;

2. да ја последњи покољ који је извршио дахија Аганлија у београдском округу, у коме је са свога огњишта растерана незаштићена српска сиротиња, изазвао силно узбуђење код нас свију;

3. грађани српски, окупљени на митингу, најодлучније дижу свој глас противу насилног и сталног, систематског истребљења српскога живља у Турској.

4. позива се цео народ да без обзира на величину жртава које ће поднети, предузме све и најенергичније мере за брзу заштиту нашег живља у турској империји.

Г. Кара-Ђорђе: (По прочишању). Прима ли се ова резолуција? (Сви једногласно: Прима се!)

Г. Кара-Ђорђе: Е сад коекуде позивам вас да се мирно и достојанствено разиђете својим кућама, а ми ћемо ову резолуцију ставити у архиву манастира Благовештења, како би била сачувана за потомство. (Дуготрајно одобравање.)

*

Ето тако би тај митинг изгледао, да је тада рађено као данас. А како би ми данас изгледали, да је такав митинг био тада?

Бен-Акиба

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД

Срби и Мађари

(ПОВОДОМ КРИЗЕ У УГАРСКОЈ)

(3)

Петроградски кабинет, који би требао бити и најобазривији и најпажљивији, па према томе и најобавештенији, јер је најзаинтересованији на Балкану, није накође ту еволуцију умотрио јасно. Тај кабинет давно пати од самих шимера, а Русија страда од спољне политике тога кабинета.

Русија је допустила, па и помогла, да се створи и кроз векове одржава легенда о некаквом „тестаменту“ Петра Великог, и та јој је легенда више шкодила, но Аустрији изгубљене битке. Тај је „тестамент“ стојао као стални баук пред Европом и отуђивао Русији заслужене симпатије. С друге стране се Русија успела у један пит интрига под именом „Свете Алијанције“, и хотећи да задахне животом једну шимеру пропустила је најдрагоценије време и прилике, и допустила да немачки дворови од ње направе једно слепо оруђе, којим су се само Немци служили, па врло често чак и против Словена.

Благодарећи политичком слепилу Петроградскога кабинета, Русија је дочекала, у пркос својој страховитој сили, да се с њом у више прилика прави комендија, од којих је најсвирепија она, кад су је увукли у „Тројецарски Савез“ у коме су оба њена „савезника“ била већ у правом савезу против ње. Водећи такву политику, Петроградски кабинет је допустио да Русију, мало по мало, спутају са свим читавом „серијом малих и великих уговора и споразума“ о којима је говорио у Думи Извољски, те је Русија по готову изгубила право самопредељивања у балканској политици.

И залуд су Русији скретали пажњу са разних, а нарочито балканских страна, на ту страшну експлоатацију њене снаге и њеног ауторитета у корист немачке а на штету словенске политике, то није помогло да Русија прогледа својим очима на реално стање по Балкану. Бадава су Русији доказивали: да док се год Русија држала пријатељства са Немцима, увек је била навлачена на погибије и катастрофе. Примери из 1812, 1829, 1854, 1879 и најзад из 1904 године су ту да то најречитије докажу. Русија се од те политичке аберације није излечила све до данашњег дана и ко зна колико ће она још од те болести боловати. А кад Русија болује, цело Славенство пати!

Као што се види, ни једна од тих држава није била у стању јасно умотрити извршену еволуцију у основној политици Аустро-Угарске, нити приметити страшно освајачку политику Немачке, нити би чак то било видљиво профанима, да нису сами Немци ту своју надирачку политику открили познатом, дрском девизом „Drang nach Osten“! Немци су ти, који су ту своју политику једном, тако јасном и отвореном, формулом денунцирали. А у тој форумули лежи и осуда Аустро-Угарске. Та формула најлепше открива и илуструје улогу Аустро-Угарске. Зар није очигледно да су Немци од Аустро-Угарске наградили само врх свога страшно масивнога германскога стуба, који треба да пробија, да крчи пут на Југ?

Па ипак је Европа толико конзервативна, да кроз дуги низ година, није хтела то примити као истину, поред свих протеста и јаке дреке, коју смо дизали ми на Југу, народи посејани по друму којим је наступао Германизам, и који смо одређени да постанемо прве жртве његове.

Публицисте су далеко пре политичара и дипломата позвале народе да обратe пажњу на ово скретање аустро-угарске политике, и тек последњих година су избили покушаји код неких европских кабинета, у циљу предузимања каквих таквих мера ради обезбеђења од немачке нивазије на Југ. Али су и Енглеска и Француска, још врло далеко од потпуног ослобођења од старих предрасуда, а Русија је још једнако спутана својим традиционалним везама из „Свете Алијенцаје“, које би могао само један нови свети рат раскинути.

Енглеској су још увек драге успомене на њено старо и вековно пријатељство с Пруском, које је појачано дворским родбинским везама Француској има само ласке за Аустрију, а Русији су увек прече родбинске везе њенога Двора, него најживотнији интереси Југословена.

Немачка је међутим имала и у прошлости а има и данас, веома активну дипломатију која се уме необично вешто и без скрупула користити свима тим слабостима и приликама. Она је била увек готова попуштати у форми да би добила у суштини. Она је обрискавала онога који јој је био тренутно потребан, без обзира да ли је он јачи или слабији од ње. Никакво питање церимонијала нити сопственога достојанства није јој било скупо, само ако је могла, жртвујући њега, доћи до какве стварне користи. Никад није допустила да је исплате празним обећањима и фразама, него се држала стално оне препоруке Фридриха Великога својим посланицима: „И нарочито узмите што написмено“!

Немачка је умела, као ни једна друга држава, да искористи и рат и мир до дна! Са војном је терала до крајних граница, правећи *три* рата за *шест* година!! И у та три рата, за тих шест година, са релативно малом силом, постигла је више но Русија за двеста година ратовања под много повољнијим приликама. И док је Немачка тако брзо остварила вековне идеале Германизма, дотле је Русија, у пркос неизмерним жртвама, заплела и у пола изгубила Славенско Питање.

А чим је Немачкој рат престао бити потребан, она води мирољуб-

биву политику „оружаног мира“ до правог апсурдума, у пркос и јакој ратобојној струји у милитарним круговима и темпераменту Виљема II. Али Немачка одржава овај овако оружани мир који дави цео свет, јер она има од оваквога мира највећег интереса. Њој је он пре свега допустио да искористи до краја своје победе, па онда да се реорганизује. Затим јој је он омогућио да изврши „нацифично продирање“ на Југ и у негерманске пределе и елементе, те да их припреми за дефинитивно материјално завојевање оружаном руком, и најзад јој је овај мир, са његовим разноврсним комбинацијама, помогао да се културно подигне, да се економски по готову изједначи са својим доскора далеко најмоћнијим супарницима, тако да данас преставници Немаца смеју гордо узвикивати: „Сад ми имамо Војску, Марину и Новац“!

За све време овога оваквога мира, Немци су умели ратовати против Славена, а да то нико не примети. И у тој борби, они су успели мобилисати против Југословена све несловенске народности: и Мађаре и Румуне и Арбанасе и Куцо-Влахе и Грке и Турке и Талијане (у Истрији и Далмацији). Сем што су саме Југословене умели натуткати једне против других. А мимо тога, тако исто су били вешти у своју службу ангажовати све вере: и католичку и лутеранску и калвинску и унијатску и јеврејску и мухамеданску, а последњих дана у неколико и православну. Цар Протестант се одлично служи католицизмом, а Апостолско Величанство има најбоље агенте у Јеврејима. Сви су они скупа само пијонери „Draug“-а

И док су с једне стране, немачки протестантизам и апостолски католицизам умели бацити у заборав цео Средњи Век и Инквизицију, дотле Југославени данас тек обнављају Средњи Век и кољу се због верских питања, која код њих примирају најживотија национална питања.

За велику борбу око Истока, који је још увек прави исток свима богатствима, Германија је дресирала, на досада певиђени начин, целу своју нацију, те сваки па и најнезнатнији појединац њен служи свесно томе великоме циљу. Ко се год интересује за ове проблеме, нека се не устеже приступити ближе испитивању карактеристичних детаља, па ће се том приликом уверити: да нема ни једнога Немца, ма како скромног положаја и ма каквог заната био, макар био чак и онај који прави малтер овуда по нашим крајевима, а да није задахнут духом те националне освајачке пропаганде. Сваки Немац, који на Балкан ма под каквим видом или изговором ступа, долази с вером: да му ту ваља остати и да се то мора освојити и задобити.

Наравно, да једна тако мобилисана нација, постаје по готову једна неодољива сила, слична каквој природној стихији!

И то тако раде Немци једнако, сталним темпом, хладно, систематски, без ларме а неодољиво.

Ми их због тога не можемо осудити. Немци су народ велики, великога духа и патриотизма, па су му и амбиције огромне и планови

горостасни. Он врши своју мисију онако како му његов патриотизам и његова просвећеност налажу, ма да би се могло питати: да ли је то баш цивилизаторска мисија? Да није то модерно варварство? Јер су само варвари толико нетолерантни и деструктори свега туђега.

Али резонување о томе и решавање тих проблема остављамо за другу прилику. Ми овде немамо за задатак да моралишемо него само да аналишемо стварно стање ствари, с обзиром на нашу нужду и невољу љуту. Осуда би, према томе, могла пасти само на оне, који овакве амбиције Немаца омогућавају или их чак, било свесно било несвесно, помажу. Но и од те осуде не би било никакве вајде с практичне тачке гледишта, па зато ћемо ми продужити само излагање и анализирање догађаја, изводећи потребне закључке, а то ће можда некоме моћи бити од користи.

*

Кад смо, дакле, на овај начин утврдили: да су Немачка и Аустро-Угарска постале један политички организам, без обзира на њихову административу поделу; да оне имају, нарочито према трећему, један циљ и један идеал, али да су им улоге подељене; да су Немачка и Аустро-Угарска за реалног политичара само два географска назива, и две аутономне администрације, но под једним духовним шефом, задахнуте једним духом и упућене једном циљу, онда ћемо се постарати да прикажемо: како сад према токвој ситуацији стоји Дуализам, и како Тријализам? Каква је улога Мађара а каква Срба? Каква будућност чека ова два народа, а преко њих и цело Балканско Полуострво, ако они продуже досадању политику? И најзад, каква се дужност намеће и Србима и Мађарима?

Сада је већ утврђено: да је Дуализам, и ако тражен од Мађара, у главном дело једнога великонемца, Бајста. Граф Андраши је сам то признао Бајсту: „Да Ви нисте дошли од споразума не би било ништа.“ (Бајстови Мемоари) Пре појаве Бајстове до Дуализма се на овој основи није могло доћи, па ко зна да ли би се икад и дошло, јер су сви тадањи аустриски меродавни државници били више Аустријанци но Немци. И А. Голуховски, и Белкреди и Хибнер и Мајлат, као и многи други беху жарке присталице федерализма.

Кад су дошли до уверења, да дотадањи централистички систем не могу и на даље сачувати, аустријски су политичари претпостављали претворити Аустрију у савез аутономних провинција, него ли створити дуализам, т.ј. поделити власт у Монархији међу Немцима и Мађарима и дати овим народима превласт над свима осталим многобројним народностима у Аустрији. Тадањи аустријски државници били су чисто аустриског, локалног патриотизма. Савременици аустриске снаге и сјаја однеговани и васпитани чисто као Аустријанци, махом бирократе и племићи, код којих се није ни у колико био разбудило немачки шовинизам, код њих је дух сепаратистички био тако јак, да они не само што нису

тежили сједињењу с Немачком, у ком би случају морали примити хегемонију Пруске, него су се шта више од тих тежњи саревњиво бранили и хтели су против те унијонистичке струје предузети мере обезбеђења, Код њих је било јако убеђење да ваља владати у Аустрији јединим посве засебним начином, да треба изједначити у правима народности и удесити такву стегу, да једна народност не гњави другу. Треба владати „аустриски“, т. ј. не немачки : искључиво и освајачки.

Али је и код Цара Немца а нарочито код Царице Немце, која је у Аустрију дошла потпуно у великонемачком духу одгојена, претегло мишљење великонемца Бајста, те се и Аустрија ставила у искључиву службу немачкој нацији и — Дуализам би закључен !

Но сад је и то утврђено, да су се Мађари преварили у своје рачуну и да их је амбиција њиховога првака изложила великој опасности, ма да је изгледало, па ма и да сад изгледа већини Мађара, да је тада Граф Андраши однео велику победу и осигурао будућу величину Угарске. Зна се да је Јулије Андраши био веома даровит човек, али и сувише бујнога темперамента, те с тога, као државник прилично лак, недовољно дубок, па и ако схватљив ипак мање проницателан. Он се био запалио за Дуализам и сав се беше заложиио за победу те идеје, очаран великим користима, што их је та комбинација непосредно пружала његовом народу, али није био проникао, шта се све иза тога крије, ни шта све та комбинација у будућности носи.

Дуализам је доносио, пружао одмах непосредно превласт Мађара над осталим народностима у Угарској. То је било јасно то је Андрбшијев дух, његов жарни патриотизам и његову претерану амбинију занело. Али је слаба тачка те комбинације остала у овоме :

Кад се та комбинација потпуно оствари и кад се у свему изведе, она оставља Мађаре сасвим усамљене и затвара им пут за сваку даљу амбицију. Може се слободно рећи : да је Дуализмом сва будућност Мађарскога Народа исцрпљена, есконтована и да им је, и ако не културна, а оно национална историја закључена. Зашто ? Зато што ставља Мађаре у непосредну борбу са много надмоћнијим непријатељем, Немцем, а међутим никаква залеђа ни потпоре с друге стране немају. Давећи све остале народности у Угарској, Мађари окрећу не само све те народности у својој рођеној отаџбини, на своје сопственом огњишту, против себе, него и све сународнике тих народа, који једино и окружавају Угарску са свију страна. Кад се Срби и Хрвати, Словенци и Румуни, па чак и Саси осећају потиштени од Мађара, онда Угарска не може с поља рачунати ни на Русију, ни на Србију ни на Немачку ни на Румунију, а то значи да се Мађари морају једнога дана наћи између самих непријатеља. Природно је, да Мађари неће моћи толиком непријатељству одолети.

Из тога излази, да ти успеси које су Мађари Дуализмом постигли, морају Мађарима пресести и да им могу навући само беду на главу.

Један је мађарски државник добро умотрио : да је несрећа Мађара што немају рођака у Европи. И то је заиста једна велика слабост, но то још не би била несрећа, кад би Мађари, према таквој својој ситуацији у Европи, водили целисходну политику. Али је, на против, то баш права мађарска несрећа, кад они огласе свима својим суседима вечити рат, само због ситних незгода што их морају имати са својим народностима, и због претераног, разузданог шовинизма, који се не опрашта но се свети и много јачим нацијама.

А овако схваћеним и упућеним Дуализмом, Мађари су огласили баш свима својим суседима вечити рат, чији исход, судећи по свима околностима, па и по бројном стању Мађара и њихових суседа, на крају краја није тешко предвидети.

Но њихова је највећа несрећа у томе, што су они сами овим Дуализмом довели Немце у непосредни додир са собом, допустивши им сву превласт у другој половини Монархије, и то пре но што су се и утврдили у истом положају, и пре но што су имали времена обезбедити се бар у неколико од непријатних евентуалности у будућности. Немци су далеко многобројнији, а притом су културнији, богатији и најзад много приправнији за освајачку политику него Мађари.

Међутим, зависило је од Мађара, па да у тај положај не дођу.

Три су система стојала пред Аустријом и она се ломила коме ће се приволети и који ће систем управе усвојити. На чију би страну пришли Мађари, тај би систем победио и био усвојен. *Централистички* су систем тражили Немци, који су на тај начин хтели обезбедити себи одмах превласт у целој Монархији. Тај се систем није могао усвојити, ма да је било јаким и озбиљним покушаја. Тешко је било одмах *наједанпут* подврћи господарству Немаца *целу*, туђу Монархију. Нарочито, што тада ни Немачка ни Немци нису били оно што су данас. Мађари су им олакшали посао, тражећи да се Монархија за тада подели и да се најпре преда Немцима северни, већи део Монархије па су предложили *дуалистички* систем, који је мању и сиромашнију половину Монархије предавао привремено Мађарима.

А Словени су, и ако будући мање политички развијени и од Немаца и од Мађара, врло добро, не велимо баш умотрили, али свакако осетили, оњушили, ту страховиту опасност од Немаца, па да би је парирали, предлагали су систем *федералистички*. Овога пута словенски инстинкт за самоодржањем им је срећно инсцирисао најбољу комбинацију, у којој је била идеја од будућности.

Да су Мађари прихватили идеју о федерацији, коју је скицирао још 1852 г. Агенор Голуховски, и коју је касније протежирао Бекерле са друговима, она би сигурно победила и била би усвојена, а тиме би Аустро-Угарска била спасена од понемчавања.

(Наставиће се)

Spectator.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Свети. Стефановић: Сунца и Сѣнке,
песме, 1912.

Од шесетих година на овамо, никад се у нас није више певало него данас, никад продукција књига није била већа него сад, и пријатељи напретка лепе књижевности могу бити задовољни, релативно и с обзиром на прошлост, када је издати књигу значило у правом смислу платити дуг књижевности. Од времена када је Љубомир Недић тврдио да је са Војиславом умро наш последњи песник, прилике су се толико измениле, да би и сам наш конзервативни, духовити и трезвени критичар морао признати, да је још жив, несумњив и огроман напредак наше лирике, који се, људљивошћу случаја, датира баш некако од смрти заслужнога есејиста и естетичара. Пре једне деценије, управо почетком овог века, извршена је обнова наше књижевности, нарочито лирике, отворена су врата утицајима страних литература, и наша је поезија постала оно што свака добра књижевност мора бити: модерна, у најбољем и најтачнијем смислу те речи. Данас се чак, разуме се неоправдано, чују и гласови против хегемоније литературе и поезије у нашем културном животу, и наши научници: Г. Дг. Јован Цвијић недавно у „Зори“, и Г. Дг. Жив. Перић у најновијем броју „Босанске Виле“, лансирани су чланке са приметним акцентом негодовања против супрематије лепе књижевности и утицаја литерата на друштвени живот нашег народа. Зашто? то би било тешко погодити, ако се не би признао механички закон акције и реакције, који се у духовном, као у материјалном свету, испољава скоро редовно, са једном монотонијом и бесмисленошћу спољашњег света уопште.

Заслуга Г. Стефановића у нашој литератури поглавито је у томе, што је он један између многих, *in us ex multis*, који су модернизовали нашу поезију, приближили је, или изједначили, сваки по свом таленту, са схватањем уметности, у великим европским литературама који су нашу лирику учинили спиритуалнијом, садржајнијом и дубљом но што је она икад пре тога била. Г. Стефановић је можда први, који је осетио и пренео утицај енглеске музике у нас. Његови преводи, још из прве збирке, Едгара Поа, Уајлда, Вестија и других, значе мали датум у нашој литератури, јер се тада, на жалост, први пут осетило у нашим књижевним круговима, да осим немачке, руске и француске, свакако најбоље, има и друге поезије са којом је вредно познати (нашу савест и нашу публику.

Али су тиме, већим делом, заслуге Г. Стефановића исцрпене. Оче-видно, његова култура је већа од његовог талента. То је оно што је мишљења о вредности његове поезије поделило и учинило, да је он и више хваљен и више куђен но што заслужује.

Анализа Стефановићевих песама показала би несумњивих приме-рака имитације оних енглеских песника који су уживали симпатије Г. Стефановића. Те имитације ни у ком случају нису вулгарне, али тон, расположење, колорит, штимунг често су врло слични Росетију на при-мер, само су у Стефановића стихови тврђи и са мање мелодичности. Утицај није једностран, и могло би се тврдити да је Стефановић спо-собан да се уживи у природу једног песника којег воли, и да асими-лује у приличној мери саму индивидуалну експресију уметникову, дакле саму ту уметност. Међутим није тешко видети да уметничка физионо-мија Г. Стефановића није довољно јасна, као што је јасно да у њего-вој књизи има доста добрих и доста слабих страна.

Најопштија карактеристика ове поезије била би извесна симпатија за многе манифестације живота, без нарочите симпатије за једну, од-суство једног уметничког система, превласт рефлексije над осећањем, дискрипције над интуицијом, фигуративног израза над непосредном има-нентном јачином фразе и језика, најзад наклоност ка природњачкој интерпретацији духовног живота. Песма „Пролеће“ је леп пример при-родњачке екстазе :

„Мирише земља сочна, свежа, једра.
Све клија, пупи. Свуд струјање, врење.
Чисто се види где земљи из недра
Живот кроз жиле сише подмлађење“.

— — — — —
„И осећам ко да сам с храстом једно :
Кроз жиле ко да сишем подмлађење...“
„Ко дрвеће и моја душа пупи...“

То природњачко схватање живота добило је најлепшег и најори-гиналнијег израза у песми „У име вечнога“ :

„Говорићу ти како нема сласти
Већих од сласти стварања — све беде
Не могу да је смање. Па ћу касти

Како је дух божанствен у тој снази
И да му тело тек достојно служи,
Плодно и само, јер његови трази
Духу су врело. Затим, како кружи

Кроз васиону целу исто биће
И како све се у њ стапа и слива,

И сви познамо његово откриће
У масу кад од двога једно бива.

И речма пуним тајног, нејаснога
И несвеснога, свест ћу ти занети,
Па ти, сакривен од погледа твога,
У име Вечног невиност узети!"

Оно што је нарочито, и с правом замерано Г. Стефановићу, то је тешка форма, тврд и несавитљив језик, често неправилан слик, немогућан облик, неиздржљив екдеквент. Код Г. Стефановића има, нарочито у језику недопуштених слобода, рђавих неологизама, као код Лазе Костића, којег Г. Стефановић воли, и коме је посветио једну добру песму. Реч „пупољад“ у Стефановића потсећа нас на Костићеву „младунчад“, „пољупчад“ и на осталу недоношчад како би рекао Др. Љубомир Недић. Сликови: дубине — одрине, угашене — потопљене, снажном — влажном,“ потсећају на Љубомира Ненадовића; речи „очајани“, „небни“, „чарам“, „гонилце“ и друге немогуће су у нашој данашњој лирици; као што су апсурдни стихови:

„Нек није само помор жеља свих, а
Спомени нек стоје неумрли...“ Или:

„Задње смртне ноћи и пространа стена
Окомита, гола, гвоздене коре — а
На гребену њеном од црног камена
Мртви двори, ко у слици од Доре-а“.

Међутим, Г. Стефановић уме да пише и друкчије:

„Плачи, моје срце, као некад ридај!
Нем бледи од суза румен моје крви.
Разби гордост своју, расцепи се кидај,
Понизи се у прах, где гамижу црви.
Буди опет једно, немоћно сирото...“

„Сунца и Сенке“ су антологија Г. Стефановићеве лирике, коју је сам писац саставио, по своме укусу, из раније три збирке које су публиковане последњих осам година. То је књига интелегентног и културног човека, песника, али не уметника, у којој има врло добрих и врло обичних песама, претеране оригиналности и сасвим обичне баналности; али књига која у нашој данашњој књижевности значи нешто, која се не може прећутати, која има много садржаја, много тема, и нових и старих, некад срећно некад несрећно обрађених и изражених. Свакако књига која ће се пре читати него гомиле других песама, празних инепција „појетичних састава“ à la Мита Поповић, који прате сваки развитак књижевности као сенка и налицје.

С. Пандуровић.

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД

Нова српска позоришта.

Прошла година, или тачније рећи, прошла позоришна сезона, била је од особитог значаја за наш театр. Покушало се, да се организација Народног Позоришта стави на основу, супротној оној на којој се позориште развијало четрдесет година, да би се омогућио савременији начин рада; нови позоришни закон, и ако регулисава многе административне односе, у главном се односи на уметничку страну позоришних послова и одређује, прецизно, циљ и средства нашега театра према развијеним средствима модерне позоришне уметности. Спонтано се, затим, израдила и уредба о путујућим друштвима, која решава једно од тугаљивих питања не само уметничких већ и социјалних, јер уређује стање једне бедне класе људи — наше глумачке боемије.

Тај моменат рефорама у Народном Позоришту и у путничким позоришним дружинама праћен је једном појавом која је од особитог интереса за српску уметност у опште. Докле се у Београду ради систематски на томе, да наша позорница постане модерна не само по репертоару, већ и по артистичким средствима у извођењу, дотле се ван Србије образују стална позоришта, с амбицијом која се рађа из културних потреба једне образоване средине и са средствима, много солиднијим од оних која су до сада стајала на расположењу нашим мањим позориштима. На Цетињу се ствара позориште, које је прошле године радило са скромном субвенцијом, али које ће, од нове сезоне имати удвостручену помоћ; у Сарајеву се, такође, из дилетантске дружине, образује стално српско позориште, које ће бити најизразитији представник српске уметности у Босни и Херцеговини.

Интересантно је међутим напоменути, да су ова нова позоришта, и без неке нарочите заједничке организације, у сталној вези с Београдом. И управник цетињског и управник сарајевског позоришта долазе нама, преговарају с нашим глумцима, управом, с нашим позоришним људима, па се затим враћају натраг, да стално одржавају те потребне и корисне односе. Сада се, јасније но икада раније, истиче факат, да је Београд центар који даје иницијативу целој српској позоришној уметности.

Могли бисмо слободно рећи, да данашње доба представља ренесанс

српске позоришне уметности. Наше позориште постаје све културније, еве модерније, све више уметничко. И највећи песимиста мораће признати, да стварањем нових позоришта и организацијом старих наша позоришна уметност чини велики напредак. Докле се некада говорило само о београдском позоришту, загребачком и нешто мало новосадском, сада се већ најозбиљније третирају и нова позоришта на Цетињу и у Сарајеву, и реорганизовано позориште у Осеку, и пет нових повлашћених дружина што се образују у Србији. Једанаест добрих позорница на којима се говори српски! Колико тиме добијају глумци, јер имају довољно тржишта где могу пласирати своје способности; колико се тиме олакшава позоришним управама, јер имају већи и солиднији избор међу артистима, а колико, најзад, тиме добија српска позоришна уметност! Зато све ове покрете у нашем позоришном свету треба свесрдно и енергично потпомоћи.

М.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД

Нешто о либрету

Наћи и изабрати текст за музичку композицију најтежа је ствар композитора. Јер за „проналазак“ либрета има две главне ствари. Прво сам сиже, дакле сам предмет. Друго, његова обрада.

И једно и друго је од пресудног значаја и подједнако је важно за креацију музичког дела. Ја лично ипак полажем више на сам предмет но његову обраду. Овде мислим на обраду у најјужем смислу, на стих и стилистички став. За ово имам више разлога. Пре свега прва мисао и расположење код уметника изазива предмет. Сам предмет даје још у првом моменту изванредан полет и психичко расположење из чега се доцније у раду развија стил, онај општи стил. За тим се сиже повери песнику драматичару да га изрази. Пре сваког рада био је разуме се договор и песник одлази и обећава у мање или више добром расположењу да ће у то и то време донети рукопис. Док песник ради на једној страни, композитор мисли на другој страни исхођ сижеа и ређа у памети све сцене са солима, дуетима, хоровима итд. итд. Резултат је тога да се композитор инспирише на један а либретист на други начин и отуд бивају неспоразуми између музике и либрета. У

ствари су овде у питању различите концепције. Истина је да је композитору основа текст и он „треба“ тај текст музикално да интерпретира. Али да би композитор тај текст могао заиста добро да интерпретира треба песник да разуме и осети намере и расположење музичара, он треба да се стави пре писања на гледиште његово. У овоме се у главном састоји вештина и вредност познатих либретиста као што су: Илика, Мејак и Халеви, Бонто итд итд. Па и њихова вештина и „рутина“ с којом они без мало фабрикују либрета нису увек довољни за извесне темпераменте. Алфред Брино прво налази у Золиним делима предмете своје маште и инспирације а за тим у самом Золи и либретисту, и овај му сам пише текст „Месидор“. Вагнер се није могао задивити туђим либретима и писао је сам за себе текстове. И баш у томе лежи она савршена хармонија текста и музике. Овим су путем ишли и сви они музичари који су имали или довољно песничког талента или куражи.

Они други, који или нису имали довољно специфилног песничког талента или куражи, морали су се задовољавати тиме, што су им либретисти давали. Врло често је постојала свега једна веза између песника и композитора — то је био сам предмет. Стихови су веома често, да не кажем готово увек, били и сувише слаби да би могли инспирисати и пробудити машту уметникову. Има веома много великих музичких дела са литерарно веома слабим текстом а доста често и слабим и не интересантним предметом. Није ретка ствар да добри стихови нису подобни за компоновање, исто тако није ни свака добра и литерарна драма погодна да постане музичка драма. Бодлерови стихови важе као неподесни за музику а Шекспирове драме нису изазвале ни једну велику и силну оперу. Веома је интересантно да су велике драме музикално креирали музичари, који за те гигантске размере нису били дорасли. А на против, да су их велики музичари обилазили. Шекспировог „Хамлета“ компоновао је Амброз Томаз, љубавну трагедију „Ромео и Јулију“ и Гетеовог „Фауста“ Гуно, док су Бетовен и Вагнер остали равнодушни. Можда крајња субјективност генија могла је дати објаснења овоме. Бетовен је у симфонији нашао израза а Вагнер у музичкој драми, коју је сам конструисао и извео. Њихове су природе биле толико савршене да им није било потребно допуњавање. С друге стране имамо великих уметничких појава које су у другима налазили своју допуну. Хектор Берлиоз се инспирисао Гетеом и написао је симфонију „Ромео и Јулија“ а Клод Дебиси Метерлинком и створио је јединствену музичку драму „Пелеас и Мелизанда“.

Код нас до сада нисмо имали либретисту и либрета. Узрок су овоме слаба драмска литература и слабо развијено музичко образовање. У опште драмски елемент је слабо развијен у нашој књижевности, те је због тога чак врло тешко наћи у опште предмет за оперски текст. У нашим приповеткама слабо има догађаја и још мање заплета, и када

их и има они су прости, свакодневни и врло често банални, и личе на одломке и епизоде. А из ових се веома тешко може учинити велика целина. Ми ћемо тек развитком романа и драме с једне стране и музикалног осећања с друге стране, добити либрето, односно музичку драму.

Стеван К. Христић

БЕЛЕШКЕ

КЊИЖЕВНОСТ

Друштво Српкиња у Руми штампаће ускоро у елегантном издању „Споменицу чика Јовану.“ Редове своје послали су ови писци: Јелена Димитријевићка, Драгутин Илић, Стеван Петров-Бешевић, Сокољанин, Алелса Шантић, Св. Ђоровић, Ж. Роминов, Др. Милан Савић, Андра Гавриловић и Марко Цар. Споменицу је радио уметник Драгутин Икиностри, а око уређивања старала се је г-ђа Милена Милединовић.

Нов српски часопис. Познати српски књижевник Марко Цар са неколико својих другова покрене на јесен у Задру књижевни лист „Приморац“. У њему ће поред модерних публикација, бити свега што не спада строго у научну струку. Приморац ће се бавити и политиком. Часопис ће излазити месечно и служиће као заједничка књижевна њива и Срба и Хрвата. Уређиваће се у сасвим модерном духу него ли је то био случај с листовима који су пре излазили у Дубровнику.

Радити. — Причу *Радити* написала је госпођа Зовка Кведор Јеловшек ћирилицом и послала нам је као свој прилог намењен „Звезди“.

Нови звуци. — Олечки хрватски песник Рудолфо Фрањин Мађер, издао је трећу књигу својих песама под насловом „Нови звуци“.

Алфонс Доде: Малишан. Превели Милан Богдановић и Д. Станаревић. Издање уредништва Вепца. Београд 1912 г. Пре, релативно, кратког времена изашла је у преводу горње господе и још једног трећег господина, преведена ова Додеова књига у потпуно безукусном издању, до зла бога

рђавоме преводу, без икаквог стила (бар први део) ова књига је могла остати у корицама „Вепца“ и чекати бољег преводиоца, односно преводиоце. Преводиоци, неки млађи људи, на сваки начин гимназисте пожурили су се да у компанији издаду што пре своју књигу. 3.

НАУКА

Кара Ђорђе. — Друга књига историје првога устанка коју пише Миленко М. Букићевић, изишла је из штампе. Он обухвата период устанка од 1804 до 1807 године. Ово је данас најпотпунија монографија о Карађорђу, која садржи пуно нове и до сад непознате грађе, заслужује нарочиту нажбу.

Друштвено просвећивање. — Као трећа књига „Културних проблема“ што их издаје издавачки завод „Напредак“ у Земуну, изашла је расправа Ђорђа Грујића „Друштвено просвећивање“.

ПОЗОРИШТЕ

Хрватско Казалиште. — Овогодишњу своју сезону отпочело је хрватско народно казалиште званично 19. ов. мес. (1. септ. п. н.) Нушићевом „Протекцијом“.

Путничка позоришта. — Г. Министар Просвете потписао је правила о путничким позориштима у Србији, те ће се тако ова потпуно организовати још до краја ове године. Тако ће бити завршено једно од врло важних позоришних питања.

УМЕТНОСТ

Споменик Лази Костићу. Јован Коњарек, вајар у Београду ради скулпторску скицу за споменик српском песнику Лази Костићу. Споменик ће се под њим и његовом гробу у Сомбору.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

Савез хрватских књижевних друштава. — Иницијативом осечкога клуба хрватских књижевника одржан је у Осеку 5. јула ове год. први састанак хрватских књижевника, коме су присуствовали и изасланици „Матице Хрватске“ из Заграда.

На томе састанку расправљано је о књижевним приликама у Хрватској а на основи одлука које је донео осечки књижевни клуб. Клуб хрватских књижевника у Осеку, на предлог свога секретара Р. Ф. Мађера узео је иницијативу по којој би се сва хрватска књижевна друштва састала да покушају образовати савез који би решио актуелна књижевничка питања, утицао на штампу да срдачније потпомогне књижевност и распрви питање о великом и заједничком аламану свих хрватских књижевника, као и да нађе путеве којима би се постигла узајамност хрватских и српских као и осталих словенских књижевника.

На састанку се поводом ових предлога развила занимљива дебата у којој су узели учешће сви присутни књижевници. Донета је оваква коначна резолуција:

Сва хрватска књижевна друштва оснивају међ собом савез као виши форум за решавање књижевних питања. Тај би савез имао нарочито настојати да се издаје заједнички аламан и књижевни лист уз сарадњу свих хрватских књижевних друштава као што би имао порадити на узајамности како хрватских и српских тако и осталих словенских књижевника.

Умољена је „Матица Хрватска“ да ову резолуцију усвоји и о њеном се извођењу стара.

Две педесетогодишњице. — Пре неколико месеци у Задру је прослављена педесетогодишњица оснивања Народног Листа (*Il nazionale*) и сада се ево спремају још две прославе. За кратко време оба више се у Задру прослава педесетогодишњице двају културних установа, које су играле важну улогу у препороду Далмације. *Матица Далматинска* и *Хрватска Читаоница* за кратко време прославиће педесетогодишњицу свога постанка.

Поводом тога ова културна друштва и виђенији радници на културноме и поли-

тичком пољу, решили су да што свечаније изведу прославу. На претходноме састанку одбора за прославу решено је да на прослави учествују сва југословенска културна друштва, те да прослава на тај начин добије југословенско обележје.

Оснивање *Матице Далматинске* је дело Божидара Петрановића, једнога од најзнатнијих културних радника Далмације. Петрановић се поодавно заносио идејом о оснивању, али је своју намеру привео у дело тек 1861 г. г. У четкомом листу *Sify Slovanskoj*, која је тада налазила у Бечу 14 октобра 1848 године изађе проглас Петрановићев, у коме објављује да је с неколико пријатеља одлучио основати Матицу Далматинску „како би ва живот и народност славјанску у Јадранском приморју благодетно деловати могла. Друштва овога тим је свасоноснија сврха, што ће поред подупирања књижевности, радити и на образовању народа у духу садање слободе и европског братимства“.

То је био циљ Матице Далматинске по идеји Петрановића. Том приликом је и скупипо и извесну суму новца за оснивање Матице Далматинске. Али због политичких прилика односно неприлика на оснивање Матице није се могло ни помишљати и 1853 г. Петрановић прикупио је новца шиле Матици Илирској, да се адружи са њеним новцем, док се не оснује Матица у Далмацији, који се новац има вратити Матици Далматинској.

После битке код Солферина, актом од октобра 1860 г. дате су народу извесне слободе. Петрановић тада опет помишља на оснивање Матице. Он изради правила и 1861 г. пошаље у Беч на потврду, одакле му их врате потврђена те исте године. 27. августа 1861 г. је била свечана седница, и за председника је изабран једногласно Божидар Петрановић, који је на томе полагају остао све до своје смрти — 1 септембра 1875 г.

После непуве године основан је и *Народни Лист*, а одмах у скоро за њим и Хрватска Читаоница. Још у првим бројевима (22-оме) почела је преширка између Томазеа и Натка Нодила. Одговарајући Томазу, Натко је употребио мало оштрији и проични тон. На то пријатељи Томазеови — аутономани се наљуте, и издаду поклич да се „*Il Nazionale*“ избаци из свих *Casina* и *Cabineta de lettura*, то јест тадањих читаоница. Они су мислили да ће на тај начин престати да излази „Народни Лист“, и да ће народни покрет на тај начин бити угушен још у самоме почетку.

Као реакција томе јавља се оснивање Народних Читаоница. И Задар који је увек

предважно у културноме раду основао је једну од првих читаоница. То је било у толико лакше што у *Casino nobile* приступа имађаху само повлашћени. Свечано отварање читаонице било је 14 фебруара 1863 г. У прво време је било и Срба и Хрвата, али су доцније остали само Хрвати. Да не би аутономиши узели читаоницу у своје руке, буде решено да само прва стотина чланова има решавајућа гласа, и нарочито се пазило да у првој стотини буду сви људи одани народној ствари. За првог председника је изабран Иван Данилов.

•

Нема сумње да оснивање Матице Далматинске и Хрватске Читаонице играју велику улогу у историји културног раз-

вића Далмације. У Читаоници су се скупљали готово сви народни људи, у њој се решавало и одлучивало шта да се ради у народној борби. Читаоница је била ректор родољубиве акције.

Заједно са Народним Листом, Матица и Читаоница су играле врло важну улогу, и историја њихове педесетогодишњице пружа обилну грађу за културну и политичку историју Далмације

Можда су они у своје политичком раду и грешили према Србима на Приморју, можда некада нису мислили да су Срби и Хрвати један народ.. Али оставимо све то и придружимо се искрено њиховој прослави

Читаоцима „Звезде“

„Звезда“ је успела да у досадашњим свескама које се налазе у рукама читалаца, прибере све угледне и најугледније српске књижевнике и даде највећи број радова из лепе књижевности. Тај успех учинио је да се „Звезда“ може готово сматрати органом српских књижевника а, претпостављајући лепу књижевност осталој садржини и часописима најповољнијим за српске породице и домове.

Одзив је читалаца према листу такав да покретачи могу бити задовољни али не и такав да одговара жртвама поднетим и онима, које ће се тек поднети да се од „Звезде“ створи највећи и најугледнији српски књижевни лист. С тога се, понова обраћамо пријатељима „Звезде“ као и свима љубитељима српске књиге, да настану што више да прошире „Звезду“, како би допрла у све кутове где се српски чита.

Ако би се за ово друго полгође јавио знатнији број претплатника, администрација ће радо прештампати бројеве којих нема довољно, како би сваки читалац могао имати цео комплет „Звезде“.

Претплата је за пола године 10 динара или 10 круна.

Администрација.

